

IRÁSTÖRTÉNETI KUTATÓ INTÉZET

DR. BAKAY KORNÉL - VARGA GÉZA

*Rabló, nomád hordák
inváziója - avagy a kincses
Kelet örököseinek
honalapítása?*

IRÁSTÖRTÉNETI KUTATÓ INTÉZET

ÍRÁSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

Az Írástörténeti Kutató Intézet sorozata

A sorozatban eddig megjelent:

Simon Péter - Szekeres István - Varga Géza:

Bronzkori magyar írásbeliség

Varga Géza: Székely rovásjelek hun tárgyakon

Varga Géza: Rovásírás és mitológia

*Bakay Kornél - Varga Géza: Rabló, nomád hordák inváziója,
avagy a kincses Kelet örökösének honalapítása?*

Előkészületben:

Varga Géza: A székely rovásírás eredete

Bíró Lajos: A fehér ló

Varga Géza: A magyarság jelképei

MD 67.955
BORSZÉKELYI
KÖNYVTÁR
1999

Kiadja az Írástörténeti Kutató Intézet és a szerzők. **Szerkeszti** Varga Géza. Kézirat gyanánt. **Megvásárolható** a kiadónál: 1121 Budapest, Irhás árok 56., tel: 246-3127 (a bolti árml kedvezőben); valamint a Fehérlófia antikváriumban: Bp., VIII., József krt. 36. **A borítón** a honfoglalók etnokulturális kapcsolatrendszerének két végpontjára (az emberi civilizáció déli ősforrására és északi peremvidékére) mutató ábrák: kacskaringókkal - a székely rovásírás „j” (jó) jelének előképével - díszített sas Tell Halaf-ból (Riemschneider nyomán), az anarcsi koron kacskaringókkal ékesített turulja a honfoglalók hagyatékából (Varga Géza rajza) és két obi-ugor nemzetséggel: a székely rovásírás „us” (ős) jelével díszített ragadozómadár (Csernyecov nyomán). **Grafika:** Varga Géza.

(C) Bakay Kornél, Varga Géza 1998.

ISSN: 1217-6974

ISBN: 963 03 4504 8

Az írástörténeti kutatásokhoz, a kutatási eredményeket bemutató állandó kiállítás elkészítéséhez, a hónapok első szombatján tartott budapesti (XII. ker. Böszörményi út 23., 16 óra) előadásainkhoz, a nyaraként megrendezésre kerülő néprajzi táborhoz (Velemér, Cserépmadár szállás, június) és a könyvsorozat előkészületben lévő kötetecinek megjelentetéséhez támogatókat, munkatársakat és résztvevőket keres az Írástörténeti Kutató Intézet alapítvány (az adományok az adót csökkentik). Adószám: 18034570-1-01, számlaszám: 11712004-20140823. Az alapítvány - anyagi lehetőségeivel és a részletes pályázati feltételekkel összhangban - folyamatosan adómentes kutatási ösztöndíjjal támogatja a székely írással kapcsolatos tudományos igényű kutatásokat. Írásbeli jelentkezését várjuk az alábbi címen: 1121 Budapest, Irhás árok 56. Tel: 246-3127.

Rabló, nomád hordák inváziója

– avagy a kincses Kelet örököseinek honalapítása –

Dr. Bakay Kornél

Az elmúlt napokban Kőszegen járt a Vas megyei Adóhivatal egy csoportja látogatásban. Felkérésűkre – mivel nagyon kedvesen és intelligensen viselkedtek – úgy döntöttem, hogy magam vezetem be őket a város múltjába egy rövid történelmi kalandozásra.

Úgy indítottam beszédemet – lévén július első hetében a látogatás –, hogy két évforduló van e hónapban Kőszeg város életében. Az egyik nevezetes nap június harmadika, mikor ezelőtt 669 évvel szabad királyi városi privilégiumot kapott, a másik július negyediké. Immár 77 esztendeje vált magyar gyászunk napjává az a történelmi pillanat, amikor Kőszeget is halálos csapás érte, hiszen az első változatban egészen a Kálvária-hegyig elvették közvetlen városhatárait is. Ez a lehetetlen állapot 1923-ig tartott, mikor is korrigálandó, Ólmod, Pornóapáti és Kőszeg visszakapta azt a kicsiny sávot, ami ma is határ.

Mindezeket elmondtam, amikor is nagyon udvariasan azt mondta két 30-35 év körüli, egyetemi oklevéllel bíró úr, akik a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen kaptak diplomát, hogy szépen köszönik a szívhez szóló szavakat, nagyon érdekes volt előadásom, de volna egy megjegyzésük. A trianoni diktátummal kapcsolatban nem értenek egyet velem, mert mi azt kaptuk, amit megérdemeltünk. „A magyarság a nagy pofájáért” – így hangzott el – „születet vetett, vihart aratott és kár ezen jajgatni”. Tetszenek ezt érteni? Megdöbbenő. Ma is ennek a döbbenetnek a hatása alatt vagyok, mert az elmúlt ötven év ide vezetett.

Valójában most megkérdemhétm, mi köze egy régész, históriás ember itt beharangozott mondandójának ehhez. Nagyon is sok köze van. Amikor a két úr ezt elmondta, azonnal eszembe jutott az Amerikai Egyesült Államok akkori elnökének 1920. május 1-jei elhangzott beszédének egy részlete. Az agyontöményezett békepontjairól elhíresült szobatudományú történelemprofesszor, Wil-

son elnök ezt mondta szó szerint: „Az a véleményem, hogy a magyar népet ki kell irtani. Egyébként még hozzáfűzöm, hogy az, hogy a magyar nép ezer éve birtokolja a Kárpát-medencét, nem jogalap, mert jogtalan volt a birtoklása.” Tetszenek érteni? Nem érv, mert jogtalan volt, mondta ezt az Egyesült Államok Elnöke, aki Lloyd George-val, Clemenceau-val, Orlando-val együtt a történelmi Magyarország feldarabolásának a fő előidézője volt. Ebbe kapaszkodni kéne, ebbe a „jogtalanba”, mert tulajdonképpen a magyar őstörténet, a magyarság múltja is ezen fordul meg igazából. Mái is ezt halljuk. Ezt hallottuk ezereszt éven keresztül. Csak hogy ma volt a kérdésfeltevés háttere! A honalapítást a XVI. század végéig ez a kérdés csak a pusztába kiáltott szó volt, mert a Magyar Királyság erős állama volt Eu-

Baján, avar nagykirály (kagán) nehéz lovasa.

rópának. Sőt, a négy legerősebb állam egyike. Emberi létszámát, gazdasági erejét és nem utolsósorban katonai erejét illetően ez igaz. Ez a helyzet a XVI. századi, úgynevezett három részre szakadást illetően katonailag ugyan megváltozott, de belülről nem, mert a magyarság lelki egysége megmaradt. Nem véletlen, hogy a XVI-XVII. század a magyar kultúra legfényesebb virágkora e-

szétदारabolás ellenére, mert belül erős, a lelke erős, az összetartozás-tudata töretlen, a hite töretlen e népek. A XVIII. század végén és a XIX. században történi egy nagy megröppanás. Nem véletlen, hogy ez az időszak a magyar őstörténet nagy fordulópontja. Nem véletlen ez a fordulat, ugyanis a wilsoni kitétel egész létünkben mind mostanig központi kérdés. Mit keresünk mi itt a Kárpát-medencében? Ehhez még valami hozzá kell fűznöm. Ne higgyék el, bármekkora címmel, ranggal van az illető felruházva, hogy ez a térség Kelet-Európa, Európa szíve. Mindig is az volt. Mátyás király történetírója, aki igazán nagy hungarizmussal nem valódiható, miután olvas volt, nos Antonió Bonfini azt mondta: „Aki a Kárpát-medencét uralja, Európa szívéért tartja a kezét.” Ez a magyar őstörténet vonatkozásában is alapvető tétel. Nagyon is igaz az a sokat, közhelyszerűen idézgetett orvelli mondas, hogy „akíé a múlt, azé a jövő, de akíé a jelen, azé a múlt”. Mert azt diktálja, hogy hogyan is kell mindezt értelmezni. Minden könyvben így áll, hogy ma mindenkinek megmondják, hogy kell érteni e kérdést. Hogy véletlenül se értsük úgy, ahogy volt, ahogy a magyarság számára kedvező volna, hanem úgy értsük, ahogy a jelen urai, birtoklói vagy bitorlói – ez a helyesebb kifejezés – kívánják. Ezért talán nem mindegy, hogy a magyar őstörténet kérdéseihöz is hogyan viszonyulunk. Itt nem tudós vitáról, itt nem szobatudományok pengeváltásáról van szó, bár azú szeretnék tenni egyesek kétségtelenül. Aki ebből a meghatározott mederből kitér, az kiátkoztatik.

Elismerem, a magyar őstörténetre is igaz, hogy felvetésekre kényeszerű, de a germán, a szláv őstörténet, a mongol, a kínai, a japán éppen úgy. Ez tehát nem elégséges érv arra, hogy kinyilatkoztatásokkal szemben – amelyek ugyancsak felvetések – ne lehessen sem nemzet, a nép, a magyarság számára kedvezőbb felvetéseket is kidolgozni. Ugyanis az a nagy fordulat, ami a XVIII. század végén elindult, és a XIX. század végén jut el csúcspontjára, nagyon különös. Ettől az időtől kezdve – ami egyébként a magyar

nemzeti történetírásnak születési ideje – jelentkezik az a folyamat, hogy hatalmas ellentmondás keletkezik a nemzeti tudás, a nemzeti hagyomány, nemzeti forrásaink és a történettudomány állításai között. A XVIII. század végéig soha senkiben nem merült fel, hogy a magyarság nem az ősi szkíta, hun, avar, türk népek nagy családjához tartozik, hanem egy egészen másba.

Felteszem a kérdést, hogy a történelmet honnan ismerhetjük meg?

Négy nagy forráscsoport van. Az első a legtárgyilagósbabb forráscsoport, az *frott forrás*. A második a tárgyi források, melybe a *révészeti* is tartozik. A harmadik a *szellemi örökségünk*; a hagyományaink, a mítoszaink, a legendáink, a mondáink, a zenénk, a népdalaink, művészetünk, a vallásunk, a hitünk. A negyedik és talán a legfontosabb csoportba tartozik a *nyelv*, mert ez a legszentebb forrásunk.

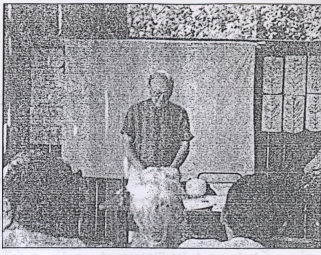
Azt kérdezem: van olyan frott forrásunk, amely azt mondja, hogy a magyarság, az ún. finnugor népek rokona? Ilyen forrás a világban egyetlen egy sincs. Van olyan régészeti forrásanyagunk, amely ezt bizonyítja? Nincs. Van olyan szellemi hagyományunk, mely ebben a körben találja meg eredetét? Talán az elfajzott és mellékvágányra futott száminzus kivételével egyetlen egy sincs. Akkor pedig marad a legfontosabb, a legszentebb forrás, a nyelv. Itt fogtak meg minket! Miért? Azért, mert amikor a XVII. századot követően rájöttek arra, hogy a nyelveket bizonyos csoportokba kell sorolni, akkor Európa nyelveit számbavéve világossá vált, hogy a magyar nyelv sehová sem tartozik. Voltak kísérletek, főleg a XVII. században, amikor a magyarságból erősen élt a választott nép tudat. Élt egy küldetéstudat, egy évezredes árt. Ennek kapcsán volt terméshatározó, hogy a zsidó nép feltehetően az őstörténetkutatás figyelmébe. Ez nyilvánvalóan a magyar nyelvet illetően nem volt helyes vágná. De a szellemiséget, az irányt illetően figyelemre méltó volt. Ekkor következett be a XVIII. század végi, majd XIX. századi európai nyelvudományi forradalom, mely elsősorban német nyelvudósok munkája volt. Felismerték ekkor, hogy a magyar nyelv nem illeszthető be sem az európai szláv, sem az európai germán, sem az európai újlatin nyelvek csoportjába. Nyilvánvalóvá vált, hogy ennek a nyelvnek az eredetét valahol máshol kell keresni, mivel az indoeurópai, indogermán nyelvek hajlító vagy fektelő nyelvi rendszerével szemben a magyar nyelv a ragozó, az aglutináló nyelvek csoportjába tartozik. Rájöttek arra, hogy vannak olyan kis népcsoportok, amelyek nyelvi rendszere, szókinépe is a magyarral rokonított. Ezek a később finn-ugornak nevezett népek, amelyek közül az Urálon túli területen lakó obi-ugorok, vogulok, osztjakok a legközelebbi rokonaiknak vannak mondva, míg az Urál nyugati oldalán a finn-permi népek, a komik, marik, udmurtok távolabbak. Még távolabbak, de nyelvtani szerkezetükben feltétlen rokonságot fedezhe-

tünk fel a balti, vagy északi finn csoport, a finnek, észtek és lapok nyelvvel. E felismerést követően született meg a nagy csavar a magyar őstörténetben, hogy a magyarságnak semmi köze sincsen az ősi tudatában megőrzött hagyományokhoz. Itt volt az igazi nagy támadás a mi hős múltunk és a Kárpát-medencei létünk ellen.

Elvettek tőlünk valamit, amiben hitünk, hamis volt a nagy néptörzshöz való tartozás, amely minden vonatkozásban, az frott forrásokban, a tárgyi emlékegyagban, szellemi hagyományunkban, hitünkben, vallásunkban megmaradt – nem volt igaz. Mindez rendkívüli töréssel járt. Ez akkor, a XIX. század végén még nem tűnt annyira élesnek, mert a kiegyezés lábában elsikkadt ennek jelentősége. Pedig valójában a magyar sors megpecsételődése nem 1920. június 4-ével történt, hanem 1867 után, mert ez a szabadelvű demokrácia, mely kiegyezést jelentett, teljesen idegen volt a magyarságtól. Ekkor elveszítette a magyarság ősi arculatát, mert egy olyan rendszerbe, gondolkodásmodba volt kényszerítve, mely számára addig az évezredig teljesen ismeretlen volt. megszületett egy őstörténeti koncepció, miszerint a magyarság végeredményben ezekhez a fent említett, roppant szerény népek rokonságához tartozik, s így az egész őstörténete egy folyongás, állandó menekülés. Onnan, a messi szibériai tajga övezetéből indult vándorlása a Krisztus születése előtti évezredben. Ekkor még csak halászott, vadászott, gyümölcsöket, parajféléket, füvetek gyűjtögetett, és majd csodálatos módon felszodródva jutott el, mint menekült, a Kárpát-medencébe. Ez azonban így nem igaz.

A magyarság a Kárpát-medencébe nem menekülés-szerűen érkezett, nem egy évezredes folyongás utolsó állomását véletlenül vetődött ide, hanem igenis korábbi rokon népek, ugyancsak a Kárpát-medencét is birtokló területét kívánva tudatosan elfoglalni, benépesíteni, megőrizni és megtartani nyelvét. Az frott történeti forrásokat nem szabad oly módon kezelni, mint ahogyan a hivatalos akadémikusok teszik, nem szabadna elakadózni, hamisításnak; torzításnak nevezni olyan krónikáskor feljegyzéseit, akik bár nem magyarságok születtek, már saját korukban, a XV–XVI. században is ősi forrásnak számító anyagok felhasználásával írták meg műveiket.

Igy Bonfini – Mátyás történetírója – hatalmas művében, mely a közelmúltban végre magyarul is hozzáférhetővé vált, a következőket írja: „A magyarok

Az „amatőr” felvétel a kultúrpalta korai hangulatát idézi.

Szkitia belsejéből származnak, akik nem tagadhatják, hogy ők a legszkitább szkiták, hisz az ő nyelvüket beszélik mind a mai napig. Magyarországot ezek a szkiták eredeti hunok teremtették meg, akiknek a nyelve szkíta lévén alapjában különbözik az összes szomszédától, amelyet nem tudnak nekik megbocsájtani. Sokan ezért nem tudják a szkiták történelmét gyűlölség és harag nélkül olvasni, de az avarok is hunok voltak. Azok a hunok, akiket most magyaroknak neveztek, 744-ben tértek vissza Pannóniába, és akkor elhatározták, hogy Szkitiából újból kivonulnak és felkeresik itteni rokonaikat, akik itt éltek a Kárpát-medencében, többek között a székleyleket, akik előbbi szöveget. Pannóniát az örökség jogában foglalták vissza. Mindazoknak megkegyelmezték, akiket a nyelv-rokonság révén magukhoz hajlíthattak. A hun magyarokhoz csatlakoztak az avarok, akik rokonaik voltak. Az avarok ősi rokonság alapján szöveterkeztek a magyarokkal, és ne feledjük el – mondja Bonfini –, a magyar nemzetet annyi sok csapás és kifosztás után sem lehetett soha, semmiféle háborúval kiirtani, vagy Pannóniától kiűzni, és bárhogy akarták ellenségeik, soha nem sikerült megsemmisíteni.”

E szavak a magunkfajta kutató-tudós emberek buzdíthatják és ösztönözhetik arra, hogy ne fogadjuk el a jelenlegi állapotokat. Nekünk, mint a lélek, tudat orvosainak mint igaz gyógyítóknak meg kell kísérelnünk meggyógyítani a súlyos állapotban lévő nemzetünk betegségét, hogy legyen reményünk arra, hogy Magyarország a következő évezredben is megmaradjon.

Az előadás 1997. június 14-én, a velemeri Cserépmadár-szállás kultúrpalatájában hangzott el.

A Kultúrális Műhely és a Polgári Kör casinói rendezvényéről a Vas Népü négy tudósítást közölt.

KÖRMENDI FIGYELŐ

1997. augusztus 29.

Mit üzennek a honfoglalók?

Részlet a Koltay Gábor: Honfoglalás c. filmjéhez készített tanulmányból

Varga Géza

1. A magyarok hadi taktikája

A magyar harcosok ereje jó ellátásukban (szívós lovakban, kiváló fegyverekben, tartósított élelmiszereikben), fegyvermezestségükben, kiképzettségükben és szerveztségükben rejlett. Mindezek a jellemzők egy gazdasági-kulturális nyerg hatalomnak az állandó sztyeppe háborúban megdeddött hadseregét írják le.

Bölcs Leó császár (886–912) azt írja Taktikájában a magyarokról: *„Fegyverzetük kard, borpáncél, sj és kopja, s fgy a harcokban legtöbbjük kétféle fegyvert visel, vállukon kopját hordanak, kezükben sjat tartanak, és amint a szükség megkövetli, hol az egyiket, hol a másikat használfják. Üldöztetés közben azonban inkább fjjukkal szerzik meg az előnyt.”* *„A harcban nem mint a rómaiak, három hadoszálóban állnak csatarendbe, hanem különböző ezredekben, tömören összeköve egymással az ezredeket ... a derékhadon kívül van tartalékerejük ... Jobbára a távolharcban, leszállásban és visszafordulásban, az ellenség bekerítésében, a színeli meglátrálásban és visszafordulásban és a szétszóródó harci alakulatokban lelik kedvüket.”*

Kopjából nyilván kétfaját is használtak: egy könnyebbet hajításra, és egy nehezebbet a közelharcban. A közelharc igazi fegyverét azonban a balták (fokosok) és a kardok (szablyák) lehettek. Ez utóbbi gyakrabban kerül elő honfoglalás kori sírokból. A szablya Árpád magyarjainak legismertebb, a könnyűlovas harcmódohoz kifejlesztett tökéletes fegyvere. Jellemzője a hajlott penge, az ehhez képest megtört markolat és a fokél. Sajátosságainak magyarázata az, hogy ezzel sikerült megszűntetni a használata során a „holt időt”, amely mind lefelé csapva, mind pedig felfelé emelve halált lehetett vele osztani. Legnagyobb példánya a Bécsben őrzött aranyborításos fejedelmi szablya, amelyik sohasem volt földben, ezért teljes szépségében ragyog. A hagyomány – méltóképpen a remekmű fegyverhez – Attila, Harun al Rasid, vagy Nagy Károly nevéhez kapcsolja, bár minden valószínűség szerint honfoglalás kori magyar munka.

Padányi szerint egy 9. századi magyar könnyűlovas teljes felszerelése mintegy 45 kg. Ebben a súlyban ruházatán, nyergén, nyeretakaróján, kardján, fokosán, (nyíl- és sj) tegezn, borpajzsán, sján, főzödedényén kívül hat heti tartalék élelme: só, szárfított hús, tejpor (vagy inkább egyfajta sajt – VG), köles (tarhonya) – VG) is benne van. A tartósított élelmiszereknek köszönhetően a magyar harcos nincs annyira rászorulva a saját ellátó szolgálatra, vagy pedig az ellenséges terület javaira, mint a nyugati hadseregek tagjai. Hiszen fűvön, vízen és tüzelőanyagon kívül legfeljebb friss húrra van szüksége. Élelmiszert elpusztításával, vagy elrejtésével ellene nem lehet védekezni, míg ő a saját ellátásának veszélyeztetése nélkül pusztíthatja az ellenséges lakosság készleteit.

Lovaiak rendkívül igénytelenek és szívósak voltak, ráadásul a seregek tartaléklovak menésével is rendelkeztek. Ennek köszönhetően minden más seregnél gyorsabbak voltak, ami több következménnyel is járt. Meglepetésszerűen bukkantak fel ott is, ahol arra senki sem számíthatott, tehát a védekezésre nem készülhetett fel. Nem lehetett előlük elmenekülni, legalábbis egy nyugati reguláris lovasvagy gyalogsereg számára ez elképzelhetetlen volt. Ők maug ugyanakkor könnyen kiterhettek az ellenség csapásai elől.

A magyar sereg harci sikereinek másik titka a rugalmas

fából készült, két végén és közepén csontlemezekkel me-revített, „összetett, visszacsapó reflexj”. Ez a csodafegyver sokéves munkával készült, ezért önmagában nagy mesterségszabla tudást, műhelyeket és szervezett gazdaságot feltételez. Az sj feszításválás felajzva 120–130, nyugalmi állapotban 140–150 centiméteresnek becsülfik a kutatók. Ezek az sjak nehezebb nyilatnak is messzebbre lötfek ki, mint ellenfeleiké. A legnagyobb távolság, amit hasonló sjjal állítlólag egy janicsár lötfi át, a 800 méter széles Boszporusz volt. A hunok óta a nomádok hegygel felfelé helyezték tegezeikbe a nádból vagy fából készült nyílvesszőket, sgy tudták ugyanis könnyedén kiválasztani az éppen megtelelő hegyűt. A hasonló harci tapasztalatoknak és lovaknak köszönhetően a honfoglalók seregei elképesztették és valószággal megbéntótták a nyugatiakat. A találkozó harc ezért a magyarok által diktált koreográfia szerint zajlott. Gyors lovaikon annyira közelítették meg az ellenséget, hogy azok sjainak lötfőlátván kívül maradjanak, de a saját nyilaikkal elérjék őket. Ezután szakadatlan nyilazás kezdődött, amelyik elől nem volt menekülés, hiszen a magyarok gyors lovaikon utolérték a menekülőket. Ezért írja egy krónikás, hogy a magyarok „keveseket ölték meg karddal, de sokakat pusztítottak el az sjakkal”. Fontos, hogy eközben ők maguk sérthetetlenek maradtak.

Jól illusztrálja a helyzetet egy tatárjárás kori lengyel feljegyzés, amelyik ugyan a tatár nyilak hordekéességéről tanúskodik, de ez megegyezhetett a magyarokéval. A krakkói vár egyik toronyóra eszerint a bástyák védelméből illetlenül csúfolni kezdett egy, a vár alatt baktató tatár harcost, s amikor a tatár figyelmével az őrt a nála lévő sjra, a toronyban tartózkodók másik őrel egyetemen kinevették és mutatták neki, hogy csak lőjön nyugodtan, fme ide állnak elébe. A távolság ugyanis 900 rőfnyi, a lengyelek számára elképesztően nagy volt. A tatár lőt is, és a csúfolkodó toronyőr, aki céltáblának állt ki a toronyablakba, átlótt torokkal zuhant le a torony tövébe.

A magyarok által esetleg örökül nyilazott, tehetetlenül pusztuló nyugati seregek számára gyakran nem maradt más kiút, mint szembefordulni zaklatóikkal és kétségbeesett rohammal kizitusát kezdeményezni, hátha abban esélyük mutatkozik a győzelemre. A magyarok azonban – hamar lovaikkal és a hadmozdulatok rendszeres begyakorlásának köszönhetően – könnyedén ki tudták térfi fegyvereik elől. Tulajdonképpen ez volt ellenségek számára a vég kezdete, mert az ellentámadás közben saját soraik végerélyesen fellazultak. A támadás elől kitérő magyar sereg „menekülés” közben sem hagyta abba (hátrafelé történő) nyilazást és felbomlott hadrendű üldözőt a lesben álló segédcapatok elé csalta, akik aztán oldalbalmadva a nyugatiakat, szinte páholyból gyilkolták őket halomra.

Maszudi leírásában megőrizte egy bizánciak ellen irányuló besenyő-türk hadjárat csatájának emlékét. A nomád *„jobbzsárny lovasosztagai a bizánciak derékhádrá törtek és nyílzáport zúdítottak rá, miközben átmentek a balszárnnyra. A balszárnny lovasosztagai is felváltak és nyílzáport zúdítottak a bizánciak derékhádrá, miközben oda jutottak, ahonnan a jobbzsárny lovasosztagai kiindultak. A nyilazás sgy szüntelenül folyt, a lovasosztagok pedig forogtak, mint a malomkerék. Maga a türk jobbzsárny, középhad és balszárnny azonban nem mozdult ... mikor pedig a ... bizánciak látták, hogy miként bomlanak fel*

soraik, s hogyan tér vissza rájuk állandóan a nyílzápor, rendezetlen soraikkal támadásba mentek át, s az addig mozdulatlanul álló türek (fő) sereget rohanták meg. A (türek) lovasság utat nyitott nekik. Utána azonban egyetlen hatalmas nyílzáporral borították el őket. Ez a nyílzápor lett az oka a bizánciak megfutamodásának ... előkerültek a kardok is, elsőtétült a látóhatár..." A lovasszások fent említett, halált hozó malomkerékhez hasonlóított forgására azért volt szükség, mert a ló hátáról oldalra lehet a legpontosabban lőni. Ez pedig megkívánja az ellenség előtt való ellovasglást és az íjászcapatok körforgását.

Anonymus is utal a honfoglalók íjának jelentőségére. Egy ízben Szovárd és Kadozca kémei "...látták, hogy a szlovének és csehek nem képesek nekik ellentállani, háromszor rájuk nyilaztak, és néhányat közülük nyíllövéseikkel meg is öltek. Mikor a szlovének és csehek ... észrevették, hogy azok, kiket hét-magyarinak mondanak, ilyen fegyvert használnak, nagyon meg-rémültek, minthogy efféle fegyvert sohasem láttak. S azonnal hírtül adták uruknak, Zobornak meg a vidék többi főembereinek. ... Zobor ... nagyszámú fegyverrel elébük vonult, hogy harcba szálljon velük. Mikor mind a két sereg odaért a Nyitra folyóhoz, Kadozca és Huba át akart kelni a folyón. Azonban Zobor, a nyitrai vezér meg katonái igen soká küzdöttek ellenük ... a magyarok nyíllal lövöldözve sokat megöltek a csehek és szlovének közül, de három napig az érvíz miatt semmiképpen nem tudták átkelni. Végre negyedik nap a csehek és az összes nyitrai szlovének, mikor látták a magyarok vakmerőségét, és a nyílzápor már nem bírta tovább, megfutamodtak, s hogy elejtiket mentsék, nagy rettegve bezárkóztak Nyitra városába."

Amint ez a fentiekből sejthető, a csatára felsorakozott, reguláris magyar haderő ellen nem volt védekezési lehetőségek. S ebből képet alkothatunk a magyar harcos öntudatáról, aki sértetlenül, zsmkánnyal rakottan térhetett vissza a hadjáratokból, miközben előre látta ellenségei kikerülhetetlen pusztulásának részletes menetrendjét. A kalandvágyó síheder is számíthatott rá, hogy nyugatról vagy gyonosan és a legszebbek közül választott keresztény ágyassal tér majd haza. Azt, hogy e rendkívüli harcosok

ura mit érezhetett, amikor végigpillantott a kelő nap tiszteletére fegyelmezett rendben, végeláthatatlan sorokban felsorakozó harcosain, a Szent Korona és a magyar címer szimbolikája fejezi ki a legpontosabban: Ő volt a világ ura.

Ha őseink esetenként mégis vereséget szenvedtek, akkor az többnyire a kivételesen kedvezőtlen körülményeknek volt köszönhető. Joggal tartottak például az esőtől, ami fajkat tönkretette és egy csapásra megszüntette a harcmezőn addig mutatkozó fölényüket. Támadhatók voltak akkor is, ha a támadás készülélenül – például erdőben, esetleg alvás közben – érte őket, vagy ha valamilyen más módon közelharca kényszerültek. Érthetően vissza kellett vonulniuk akkor is, amikor tömlőik és lovaik segítségével a lagúndkon át Velence ellen úsztatva, igazi hadihajókkal találták szemben magukat. A tengeri tüközetre ugyanis a hadihajók alkalmasabbak a lovasseregnél, még akkor is, ha a magyar lovasseregről van szó.

2. A hon elfoglalásának és megtartásának stratégiája

A stratégia diplomáciát és katonai elemekre épült. A honfoglalást előkészítő hadjáratokban őseink a Kárpát-medencei harcokba – úgy tűnik – mindig annak a félnek az oldalán avatkoznak be, amelyik előbb felkérte, vagy jobban megfizette a szolgálataikat. A meghódításra kizemelt területen fellépő magyarok előőrseinek csapásai rendkívül kemények. Céljuk az ellenség erőinek megtörése, tartalékainak elpusztítása, a magyar hadaktól való rettegés általánosítása tétele. A területen szinte állandóan lovas-morva-bolgár ellentétek lehetővé tették, hogy a pusztító csapásaikhoz külső támogatást is kapjanak. Megbízóiktól azonban zsold fejében mindig ugyanazt: letelepedésre alkalmas földet kérték. A katonai megállapodásokat célzó követküldés a kizemelt ország felderítését és (a fehér ló mondában végtel) szerződés-kötést egyaránt szolgálja. A szerződés és végrehajtása a kizemelt céltérület katonai megszállásával és betelepítésével végződik. Eleink három ha-

sonló szerződéskötésének emlékét is megőrizték a források, ahol Arnulf (a Dunántúl ura, de a bolgárok alföldi területéből ad a magyaroknak), Szvatopluk (a Felvidék nyugati felén) és Salán (a Duna-Tisza köze déli részén) volt a másik szerződő fél.

A honfoglalás döntő mozzanatának lefolyása emlékeztet a későbbi tatárjárás nagyívű bekerítő hadmozdulataira. A magyarok is legalább két oldalról (északon a Vereckei-hágón, délen pedig az Al-Duna felől) közelítik meg a Kárpát-medencét, hogy ezáltal a főellenségnek tartott bolgárokat kiverjék onnan. Levente déli serege leköti a bolgár főerőket, és ezzel lehetővé teszi Árpád sikerét északon. A bolgárok – Árpád zseniális katonai tervének, Kurszán előhadának és Levente hősiés, nagy veszteségekkel járó vállalkozásának köszönhetően – a besenyő segítség ellenére is elveszítik Kárpátoktól északra eső területeiket.

Kurszán első honfoglalói után indul meg Árpád főselege. Az általa megközelített országok az érkezésekor már tudták, hogy ő Attila vérből származik és Attila örökségét jön birtokba venni. Anonymus szerint e hfr dermesztő hatású volt az ellenfelekre, akik közül sokakat eleve lefegyvert. Terjedése legalább részben a honfoglalók tudatos fellazító tevékenységének tudható be.

A források arról tanúskodnak, hogy az ország belső békejének biztosítása érdekében Árpád és vezérei megfelelő módszerekkel rendelkeztek, sokoldalú megoldásokat alkalmaztak. Ezek sorába tartozott a birtokba vett területek legfőbb vezetőinek elűzése vagy megölése. Ha lehetőség volt rá, a meghódítandó terület uralkodóját (esetleg haddal kikényszerített) házassági kötelékkel kapcsolták a magyar dinasztiahoz, mint ez Mén-Marót esetében történt. Mén-Marót leányát ugyanis Árpád fejedelem fia vette feleségül. A meghódolt alacsonyabb rangú előkelők fiait Árpád tiszként magával vitte. A meg nem hódoltakat pedig erőszakkal széttelepítették az ország távoli téjaira, ahol azonban birtokadományokat kaptak, hogy az új helyzet elfogadható legyen a számukra, és ne a potenciális ellenségek, hanem a szövetségesek számát gyarapítsák.

Ha a meghódított terület a kialakítandó ország határával (például a Kárpátok gerincével) érintkezett, akkor parasztok tömegével, kőből és fából torlaszokat emelve, lezárták az országhatárt (hágókat). Az egyes országrészeket meghódító, ott személyes érdemeket szerzett, valamint kapcsolatokkal, ismeretekkel rendelkező honfoglaló vezérek és vitézek kaptak, várakat emeltek. Ahol aztán a regösök századokig énekelték a honfoglalók dicsőségét. Tudva, vagy érezve, hogy addig nem pusztul el Magyarország, amíg a honszerző ösök emlékét tisztelet övezi.

KÖRMENTI FIGYELŐ

1996. augusztus 14.

Árpád útja a Kárpát-medencében

Az Alpár homokján kivívt diadal jelentősége

Varga Géza

Árpád vezér útját a külföltele mai tudós szerzők – más forrás híján – Anonymus leírását követve írják le, azonban figyelmen kívül hagyva a 903-as évszámot, amelyet a névtelen szerző az Ungvárról történő kiindulás időpontjaként hagyott ránk. Az ugyanis nehezen értelmezhető akkor, ha Pannónia (a Dunántúl) elfoglalását több más forrás alapján 900-ra tesszük. Eből az tetszik ki, hogy Árpád közvetlenül nem vett részt a honfoglalás harcainak. Az ellentmondás a források évszámainak felülvizsgálása nélkül csak akkor oldható fel, ha több honfoglaló sereget (népességet) tételezünk fel. Anonymus valóban említi is Árpád vezérének külön hadjáratait, leírásában azonban egyetlen szó sincs Kurszán diadalairól, amelyekre pedig más források alapján bizony következtethetünk. Árpád és források és következtetésem szerint már meghódított és magyarokkal betelepített keleti országrészbe érkezett. Ez összevethető Anonymus azon híradásaival, amelyek a területeken a székelyek csatlakozásáról és itt élő kazárokról számolnak be. Ezek után azonban az itt lezajlott csatákat nehéz értelmezni. Talán Kurszán hadjáratainak emléke fonódott össze a leszármazottak visszaemlékezéseiben Árpád bevonulásával? A különválasztásra nincs elegendő adatunk, legfel-

jobb csak sejteni lehet, hogy a csatákat általában Kurszánhoz és az alvezérekhez, az Alpár mezején vívott ütközetet, a berendezkedést, az ünnepeket és a szeri gyűlést pedig Árpádhoz kell kötnünk.

A szeri gyűlést Anonymus a Salán (görög vallású bolgár) vezér felett aratott diadal után meséli el. A honfoglalók valóban a leg súlyosabb harcokat vívták a bolgárokkal, de ezek az általában elfogadott feltevések szerint legkésőbb 900-ban lezárultak. Anonymus szerint Salán seregei Tittel vidékéről indultak a Duna-Tisza közére, ahol aztán Alpár homokján megsemmisítő vereséget szenvedtek. Ez annak halvány visszhangja lehet, hogy 900 táján már csak Tittel környéke maradt bolgár kézen, az ettől északabbra eső vidékeket Kurszán évekkel korábban megszerezte. A Salán vezér elleni csatára mégis Árpád személyes vezérlete alatt kerülhetett sor. Erre utal, hogy Anonymus életszerű adatokkal rendelkezik, például közli Árpád harcra buzdító szavait, és – a tőle megszokott módon – hitelesnek tűnő részleteket közöl az eseményről. Ezt a csatát tehát egy későbbi bolgár betörés visszaverésének kell tekintenünk, vagy arra kell gondolnunk, hogy Árpád ezután még visszatért Ungvárra. Az előbbi tűnik valószínűbbnek, mert az orosz évkönyvek a magyar győzelemmel végződött bolgár háborút a 902. év alatt említik. Kristó Gyula ezért az orosz évkönyvek

időrendjét megbízhatatlannak tekinti, amelyre – mint mondja – nem építhetünk sokat. Pedig az Anonymus által megadott 903-as évszámtól ez az orosz adat alig tér el. Kristó Gyula nyilván azért veti el az orosz évkönyvek tanúvallomását, hogy Anonymus megerősítésére fel ne lehessen használni. A neves szerzővel ellentétben semmi okot nem látok a két, egymást erősítő forrás alapos indoklás nélküli elvetésére. Indokoltabb e kútfő alapján arra következtetni, hogy a bolgár–magyar harcok utolsó fejezete (egy Kárpát-medence ellen irányuló bolgár betörés) 902-ben kezdődött, vagy csúcsosodott ki, amit az Árpád vezette főereg megsemmisítő csapása zárt le 903-ban. A két forrás egyéves eltérése nyilván annak köszönhető, hogy az orosz évkönyv a harcok kiújulásához, a magyar szerző pedig – érthetően – Árpád diadalához kapcsolja a történet elmesélését.

A honfoglalás eseményeinek belső logikája is egy ilyen cselekménysort valószínűsít. A bolgár–magyar harcok ugyanis e nélkül a végső csata nélkül lezáratlanok maradnának. Ez a lezáratlanság az Anonymus adatait elvetők elképzeléseit ellentmondásossá és hiteltelenné teszi, mert nincs magyarázatuk arra, hogy egy besenyő által „tönkrevet” magyarság hogyan tudott értékes területeket elvenni a kor jelentős katonai hatalmának számító bolgároktól. Hiszen Levente délen küzdő seregét a

bolgárok előzőleg minden biznnyal kiűzték Bulgáriából, sőt a Déli-Kárpátok és az Al-Duna közötti területekről is. Alig hihető, hogy egy ilyen, a besenyők etelközi győzelmével és a bizánci-bolgár kapcsolatok rendezésével is párosuló katonai siker után a bolgárok belenyugodtak volna Erdély és a Dél-Alföld elvesztésébe. Inkább úgy gondolhatták, hogy itt az idő a Kurszán óta magyarok által birtokolt egykori bolgár területek visszaszerzésére. Nyilván a Levente felett aratot győzelmet követően azonnal, vagy a sorai gyors rendezése után betörték a Kárpát-medence délkeleti területeire és megpróbálták azokat visszaszerelni a magyaroktól. Eme próbálkozásaik végére csak egy általuk elszenvedett katasztrófális vereség tehetett pontot. A bolgár-magyar-bizánci háborúk során ugyanis a bolgárok több „megsemmisítő” vereséget szenvedtek el, de mindegyik után képesek voltak poraikból feltámadni és jelentős katonai teljesítményeket felmutatni – az alpárit kivéve. És ez adja az Alpár homokján kivívott diadal jelentőségét: a honfoglalás katonai történetének lezárásával végérvényessé tette a bolgárok vereséget és a magyar állam határait. A bolgár betörés veszélyességére utal az a körülmény is, hogy annak visszaverése a honfoglalás harcaitól mindaddig megkímélt főszereget,

és Árpádra maradt. Könnyen elképzelhető, hogy a bolgárok ellen küldött magyar alvezérek csatlakozott népekből álló kötelékei (és itt Levente seregére is gondolhatunk) sorra vereséget szenvedtek. Ez elvezethetett Álmos bölcs elhatározásához, a királyi méltóságról történő lemondásról. Így a végső veszedelemben már fia, a hadak irányításában jártas, de éveinek alacsonyabb száma miatt tetterősebb Árpád kezében összpontosíthatott minden hatalom.

Az alpári csata jelentőségét emeli ki az a tény is, hogy a szeri gyűlésre ezt követően, 903-ban, vagy 904-ben került sor. E gyűlés feladata az ország belső rendjének megalapozása, a magyar államnak az új földrajzi keretek között való elhelyezése volt. Amire – az események belső logikája szerint – csak a végső katonai győzelem után kerülhetett sor. A szeri gyűlés résztvevői biztosak lehettek abban, hogy a honfoglalás katonai eseménysora végleg lezárult, a gyűlés után már az országalkotás teremtő munkájával kell foglalkozni. Mindezek a logikai összefüggések Anonymus és az orosz krónikák hitelét erősítik.

Ezt követően ünnepségre került sor Áttila király városában, Óbudán is, ahol Árpád birtokadományokat osztott a körében megjelent, arra érdemeseknek, köztük Kurszánnak és apjának,

Kündének is. Ez lehetett a két honfoglalást összekapcsoló közös, befejező esemény, amelyre 903-ban, vagy 904-ben került sor. Ungvár a Verecei hágón való átkelés utáni pihenő helye, ahonnan Árpád 903-ban indult el. Az óbudai ünnepség pedig a honfoglalást lezáró események egyike, amelyet Kurszán más forrásból ismert időpontban bekövetkezett halála miatt nem tehetünk későbbre 904-nél. Árpád tehát igen gyorsan (esetleg néhány hónap alatt) eljutott Ungvárról Óbudára, a honfoglalás „kezdetétől” a befejezésig. Aligha hihetjük, hogy Árpád seregei a Kárpát-medencét e rövid idő alatt egyedül hódították és szállták meg. Ezért a honfoglaló harcok Anonymusnál olvasható leírásai legalább részben Kurszán és más vezérek megelőző hadjáratait örökítik meg.

A jagar, amelynek kristálygömbjét ez a vésett oroszán díszíti, lehetett a hont felszabadító Árpádé

KÖRMENDI FIGYELŐ

A Körmen di Kulturális Műhely lapja.

1995. augusztus 31.

A honfoglalók könyvtáraitól

Könyvismertetés: A történeti irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig
(Kristó Gyula könyve, Irodalomtörténeti füzetek, Argumentum Kiadó, Bp., 1994.)

A magyar történeti irodalom kezdeti iránt érdeklődő átlagpolgár előtt nagy és szinte megválaszolatlanul kérdések tornyosulnak. Hiszen e legkorábbi művek visszavonhatatlanul elvesztek, vagy csak részleteik maradtak fenn (esetleg sokadik másolatban), szerzőik nevét és ismereteik forrását többnyire csak találgatjuk, állításaik hitelét igazoló okleveles adatunk pedig alig van, azt is megrostálja és félreértelmezi a — magyarellenes, rasszista irányultságáért — kizárólagosan támogatott akadémikus történetírás.

VARGA GÉZA

Az ilyen — ismeretek által nem nagyon körülzárított — terepen tevékenykedő szerző szabadabb kezet kap, alkotó gondolatai kifejtésére nagyobb lehetősége kínálódik, s így történetírói, tudatformáló felelőssége is megnövekszik. *Kristó Gyula* kötetének jelentőségét az adja, hogy a címe mögött kimondatlanul is felsejülő összetett kérdéscsomagra alapvetően kétféle válasz adható. Attól függően, hogy jól szervezett pusztai állam, vagy besenyőktől hajsztok barbár horda képét kívánjuk-e a Verekei-hágón Ungvár felé ereszkedő *Almos* háta mögé rajzolni.

Preírás, írás, felirat, évkönyv

Az írásbeliség — s különösen a történeti irodalom — kezdeti szorosan összefüggnek a magyar államszervezet kialakulásának kérdésével. Írásra ugyanis — amint ez általánosan elfogadott — csak magas fokon szervezett társadalmaknak van szükség. Kevésbé emlegetett tény, hogy bizonyos történeti jellegű feljegyzéseket a valódi írásbeliséggel még nem rendelkező törzsi társadalmak is készíthettek, és ezek tekinthetők egy természetes fejlődésen átment nép esetében a történeti irodalom legkorábbi kezdetének.

Sajnálatos módon a cím által sugallt (valódi) kezdetek vizsgálatával — néhány utalástól eltekintve — e könyv nem foglalkozik. Mint azt az előszóban olvashatjuk, a szerző csak a tatárjárás előtt keletkezett *történeti* (értsd: honfoglalás utáni) alkotásokra volt tekintettel. Azaz *Kristó Gyula* vizsgálat nélkül, eleve kizárja, hogy a magyarok és avar-hun őseik a történetírásra is rendelkeztek antik magaskulturák örököséi lennének, s nem foglalkoztak a történelem előtti primitív kezdetekkel sem. Fő

célkitűzésének *Anonymus*, a Pozsonyi évkönyv, valamint a XIV. századi krónika-kompozíció keletkezési idejének, egymáshoz való viszonyának, műfajának és mintájának vizsgálatát tekintette. A „minták” közé tartoznak azonban a *nem történeti* (itt „honfoglalás előtti magyar”) kezdetek is. Ezek elemzése nélkül *Kristó Gyula* — „tudós” társaihoz hasonlóan — a maga elé tűzött részfeladatot sem teljesíthette maradéktalanul, így könyve csak a gyanútlan olvasó félrevezetését szolgálhatja.

Nincs tisztázva — írja a szerző —, hogy a legkorábbi magyar történetírói alkotások évenként araszoló, rövid híreket közlő évkönyvek; időrendre ügyelő, bővebben megszólaló krónikák; vagy kerek történeteket kompozicionálisan feldolgozó gesták voltak-e.

Kristó nem említi a lehetséges történetírói alkotások között a feliratos emlékek típusát, amelyek közé tartozik például a madarai bolgár felirat is. Hasonlóít honfoglaló őseink is készíthettek, lévén a műfaj általánosan elterjedt a magyarságnál kezdetlegesebb kulturális szinten élő népek-nél is.

A történetírás kezdetei

A feliratos emlékek primitív változatának sorozataival találkozott *Mikluho-Maklaj Új-Guinea* pápuáinál. Mint írja, Bonga-faluban, a férfiak házában homlokzatán egy sor pajzsot látott, amelyek hieroglifákhoz hasonló durva rajzokkal (halakkal, kígyóval, nappal, csillagokkal stb.) voltak díszítve. Más falvakban a kunyhók falán vagy fák törzsén látott hasonló rajzokat. Megfejtésük kulcsát egy lakomán találta meg, amelyen két csónak vízre bocsátását ünnepezték meg. Az ünnepség végén ugyanis az egyik benszülött résztvevő egy darab szénrel valami gerendára egy sor hasonló primitív jelet rajzolt, ezzel ál-

lívya emléket a csónakok vízre bocsátásának és az azt követő lakomának. (V. R. *Kabo*: Az őskori művészet szinkretizmusa, A művészet ősi formái, Gondolat, 1982., 294. oldal.) Az ilyesféle feliratos emlékek sora aztán alkalmas volt az elmúlt idő eseményeinek évkönyvszerű megőrzésére, hiszen az évenként ismétlődő ünnepekről tudósító feljegyzések eleve évekhez kötötték a többi feliratos is. Hasonló szerepet játszott az észak-amerikai indiánok totemoszlopja, amely az oszloptulajdonos gazdaságát és tekintélyét, nemzetségeinek történetét, elődei hőstetteit s néha saját kalandjait illusztrálta (D. M. *Szagal*: Mitológiai ábrázolások a Kanada szelvénygyártó partvidékén élő indiánoknál, A művészet ősi formái, Gondolat, 1982., 336. oldal.)

Az emlékezet írásos megerősítésére irányuló igény tehát igen régi az emberiségben, s ez az igényt a rendelkezésre álló frásrendszerekkel elégítik ki. A valódi frás birtokába jutott sztyeppi népek a fentieknél fejlettebb rendszerű feliratos emlékeket hagytak ránk. Ilyen a majakoje gorygyscei kazár, a pliszki bolgár, vagy a *Bilge* kagánnak és *Tonjukadnak* emlékeit állító türk felirat, amelyek közismerten jelentős történeti értéket képviselnek.

A fenti példák alapján — bár ilyenek nem maradtak ránk — aligha kétkelkedhetünk benne, hogy a sztyeppi magyarok is készítették hasonló, történeti értékteljes feljegyzéseket könnyen pusztuló anyagokra. Készíthették szükségessé tehető, sőt kikényszeríthető államszervezetük, a gazdasági, katonai, vallási és politikai adminisztráció léte. Például a háborúk tervezésekor ismerni kellett az előző hadjáratok erőforrásigényét, a felkészülés érdekében megtett intézkedések jellegét és a hadiipari termelési adatait. Az ilyen gazdasági jellegű feljegyzésekhez az uralmi központokban politikai, vallási stb. információk társulhattak, s ezek sorozata hamar elveszthetett az évkönyvbe kialakulásához.

Ilyen évkönyvekre *Anonymus* beszámolójából is következtethetünk: *Az Űr megistetesülésének nyolcszáznyolcvanegyedik esztendőjében, amint az év szerinti jegyzett krónikáiban írva vagyon, a hét fejedelmi személy, akik hűmegyarnak hívnak, kijött Szkitia földjéről nyugat felé.*

Közöttük kijött Álmós vezér (...) Úgyek fia (...) uruk és tanácsadójuk nekik (...) fíval, Árpáddal (...) szövetséges népének megszámlálhatatlan sokaságával. (...) Az Etel (Volga) folyót pogány módra tömlőn úgy ültették át."

Kristó Gyula szerint Anonymus e helyen „teljesen egyértelműen Regino évkönyvét használotta”. Anonymus azonban nem egyetlen, hanem több egybehangzó évkönyv adataira építi a fenti állítását. Több egybehangzó évkönyv pedig csak az események színhelyéhez közel (azaz a Volgától keletre) keletkezhetett. A további dolgozó történetírókhoz ugyanis csak évek múltán, különböző időpontokban juthatott el a Szkitüdből való kivonulás híre. Ennek megfelelően a különböző források időpontjai valóban el is térnek egymástól. Anonymus „egybehangzó évkönyvei” közé ráadásul nem is tartozhatott Regino évkönyve, mert ő a kivonulást a 889. évhez köti (Györffy feltevésére, miszerint Anonymus rosszul olvasta el Regino évszámát, szót sem érdelem vesztetgetni). Mivel a többi reánk maradt kútfő ugyancsak egymástól és Anonymustól is eltérő időpontot közöl a kiköltözés dátumaként, ezért az ismert források egyikéből sem származhatott Anonymus fenti adata.

Olyan — azóta elveszett — évkönyvsorozatokra gondolhatunk, amelyek egymáshoz és Anonymushoz is jóval közelebb álltak, mint a ma ismert mohamedán, bizánci, sláv és nyugati kútfők. S aligha feltételezhetünk más, mint egykor rovásírással vezetett magyar évkönyvet, amelyeknek Anonymus a latin betű másolatait vagy kivonatait láthatta.

A honfoglalók írása és könyvei

A honfoglalók 884 előtti íráshasználatáról *Cirill*, a slávok apostola is tanúskodik, aki 861-ben a Krím félszigeten, 882-ben pedig az Olt völgyében találkozott magyarokkal. *Konstantin* ekkor megismerte a magyar rovásírást, és nyilván ennek eredményeként került az általa később megalkotott sláv betűsorba legalább két magyar rovásbetű. Legendája szerint kifejezetten hivatkozott a magyarok és az avarok már meglévő írásbeliségre, sőt könyveire, amikor a sláv írásbeliség engedélyezéséért szót emelt Rómában.

A rovásjelek ismeretéről áulokodik többek között a későavar-koramagyar halomai csontlelő és a IX. századi soproknőhidai sóttartó is. Ez utóbbin a székely rovásírás „m”, „us” és „s” rovásjelenek megfelelő hieroglifikák láthatóak a lovak testén, a

„magas”, „ősisten” és „sarok” fogalmak jelként.

Könyvek feltételezése a sztyeppi népek körében és a honfoglalóknál sokakat meg lehet, de korántsem anakronizmus. A korabeli Közép-Ázsia nem csupán városairól, hanem könyvtáiról is nevezetes volt. 523 táján, amikor a magyarság is a Kaukázus északi előterében tartózkodhatott, a kaukázusi „hunok” között tevélyenkedő órmény egyház térítő papjai Biblia-észleket fordítottak „hun” nyelvre. Ezek az adatok a kutatók előtt régóta ismertek, mert többször megjelentek magyar nyelven is, közpénzen fizetett liberális tudósaink azonban gondosan ügyelnek arra, hogy e fontos információk el ne jussanak a tankönyveikig és a tömegekhez.

Parthus krónikák

Az Arszakida parthus birodalom — *Plutarkhosz*, *Philosztratosz*, *Herodianus*, *Plinius* és mások szerint — kiemelkedő kulturális hagyományokkal rendelkezett. (A források szerint azért kapták a szkitá *parthus* nevet, mert Kr. e. 1474 táján elpártoltak társaitól. *Haussig* szerint ők adták a későbbi avarok tömegét, akikről ma már újra tudjuk, hogy a magyarokkal azonosak.) A parthus királyi udvarban görög drámákat adtak elő, s némelyik Arsakida görög nyelven fr tragédiát és történelmet. A dinasztiaalapító, a szkitá származású Arsak (vö: „ország”) parancsára az asszír évkönyveknek az arméniai történelemre vonatkozó adatait egy *Mar-Asap-*

Gadina nevű szír kírta. A parthus állami adminisztráció az írásbeliségre épült, másugaisk pedig évkönyvet vezetett. Korábban vászonnyagra írtak, később a papiruszt is alkalmazták.

A parthus évkönyveket az idő nem őrizte meg számunkra: akkor pusztult el a legtöbbjük, amikor a parthus templomokat a Szasszanidák lerombolták. A bennük felhalmozott krónikákba is átkerülhettek belőlük egyes adatok. E parthus-avar-magyar történetírói kapcsolat okozhatta, hogy a magyar krónikákban olyan adatok is megjelennek, amelyeket sehogyan sem tud értelmezni az „akadémikus” történet-szerzők.

Például *Hinfalvi* óta előszerezetlet emlegetik, hogy *Kézai* a Bibliát használta fel *Nimród* ósapánk alakjának megalkotásakor. Csakhogy az *Öszvetség* szerint Nimród azért akart égis érv tornyot építenie, hogy „szerezziünk nevet magunknak és ne szoródjunk szét a földön” (Gen. 11. 4.). *Kézai* szerint pedig azért, „hogyha eseteleg

a vízőzön megismétlődnek, a toronyba menekülve elkerülhessék a bosszúálló ítéletet”. *Beroszszus* babiloni kál történetíró (Kr. e. 270 körül) ezt annyira Kézaihoz hasonlóan adja elő, hogy az összefüggés nyilvánvaló: a magyar krónikás egy pogány mezopotámiai hagyományt őrzött meg valamiképpen. Kézenfekvő arra gondolni, hogy a parthusoktól származó adatokat átmentő rovásírásos évkönyvek segítségével.

Magyar rovásírásos évkönyvek

Magyar rovásírásos évkönyvek egykori létezésének feltételezése sem áll példánélkül, hasonló lehetőséget már *Toldy Ferenc* és Györffy György is felvetett. Mindezek együttesen a magyar történeti irodalom esetében is (a székely rovásírás kialakulásához hasonló) lassú, szerves, belső fejlődésen alapuló kezdetek feltételezését engedni meg. A magyar történeti irodalom tehát nem, vagy nem csak nyugati minták nyomán alakult ki. Ezért a magyar történeti irodalom első képviselői (műfajukat tekintve) a rovásírásos feliratok lehettek, amelyek — még a Volgától keletre — évkönyvek követek.

Kristó Gyula ugyan azt írja, hogy a későbbi kutatás nem igazolta *Toldy Ferenc* jeles irodalomtudósunk azon feltevését, miszerint már a X. században, a magyar nagyfejedelmek kancelláriájában készült feljegyzések (12. oldal). A „későbbi kutatás” azonban, mint ez Kristó Gyula művéből is kitetszik — a magyarság kulturális eredményeinek figyelmen kívül hagyása miatt —, korántsem képes megfelelő választ adni a magyar írásbeliség (s ezen belül a történeti irodalom) kezdetével összefüggő legfontosabb kérdésekre.

A bizonytalanság lovagjai

Kutatóink — írja Kristó — mindmáig nem tudtak megegyezni a legkorábbi magyar történeti frászműfaj meghatározásában és keletkezési idejében sem. A kutatás fő vonulata a gesta-jelleget hangsúlyozza (erre utal az ősgesta, *Gesta Ungarorum terminus* és 1000—1280 közötti időkre teszi a feltételezett ősgesta keletkezését. Általában megegyeznek abban, hogy a magyar krónikás irodalom egyetlen alkotásból, mégpedig a királyi udvarban szökött szárb. Ez ősgesta — Kristó Gyula szerint — műfaját tekintve krónika volt. Relatív időrendben tárgyalta az eseményeket, így döntő kompozíciós eleme

is az idő volt. Az eseményeket általában nem részletezte, nem kerékfűtől növellisztikus epizódokat az egyes mozzanatok köré (ezért nem valódi gesta), de nem volt szigorúan év szerinti beosztású, vagy évente vezetett alkotás (tehát évkönyv) sem. (Egyébként csupán egyetlen magyarországi annales, a Pozsonyi évkönyv maradt ránk; s ez a 997 és 1182 közötti évekből közöl adatokat.)

A tatárjárás előtti történeti irodalomban a XII. század vége felé nagy fordulat következett be — írja Kristó Gyula —, amikor az addig Európától meglehetősen elszigetelt Magyarország nyitott Európa felé, előbb politikai, majd szellemi értelemben is. A XII. században az egész nyugati Európában felmerült az igény arra, hogy a nemzeti múlt ismerete, amely addig szóbeli formában élt átéljen az írásos formába. Ahol ezt az áramlatot nem akadályozta a kolostori évkönyv- és krónikásúralma, ott megjelent és kibélyesedett az irodalmi irányú és magaslatú gesta-irodalom. E könyv arra próbálta felhívni a figyelmet, hogy a régényes gesta műfaját

Magyarországon nejm Anonymus, hanem az a XIII. század eleji krónikaszerző honosította meg, aki ugyancsak Franciaországban tanult, s ezt az új műfajt a keresztény magyarság *Szent István*nal kezdődő történetére alkalmazta: Anonymus azzal újított, hogy e műfajt új, még fel nem fedezett korra, a magyarság pogány időszakára alkalmazta. 1210 táján tehát két ikermű jött létre: a keresztény magyarok gesta-ja egy ismeretlen szerző tollából és a pogány magyarok gesta-ja egy másik ismeretlen — Anonymusnak nevezett — szerző alkotásaként. Az előbbi szerző gesta-ja forrásai (a híhetőség *Kálmán*-kori ősgesta-ival és folytatásaival) egyetemben felolvadt a későbbi krónikások alkotásaiban. A magyar őskronika eleve egy nép keresztény korszaka történetének felvázolására vállalkozott.

A XIII. század elején alkotó névtelen krónikás az őskronikát a magyarok történetéről szóló régi könyveknek nevezi (antiqui libri de gestis Hungarorum). A gesta szó e helyütt nem műfajt megnevezés. A liber, a „könyv” többes számát nem tudjuk magyarázni. Arra az elvi lehetőség-

re, hogy többféle önálló mű, kis monográfia léte indokolná a többes számot, jelen ismereteink alapján kevésbé gondolhatunk — írja Kristó Gyula.

A liber többes számát azonban — a „neves” szerző álláspontjával ellentétben — csak több könyv létezésével lehet értelmezni. Azaz semmi elvi sem gyakorlati lehetőség nincs arra, hogy krónikáink és gesta-ink előzményeként egyetlen — nyugati előzményekre visszamenő — könyvet (ősgestát vagy őskronikát) tételezzünk fel. A szerzők, bármily jó nevű szerzők, hiperkritikus alapállása nem elegendő a források világos tanúvallomásának elvetésére, esetünkben a többes szám(ok) egyes számmá redukálására. Különösen igaz ez akkor, ha az elvetést semmiféle érvrendszer nem támasztja alá, sőt a szerző maga is bevallja, hogy nem tud magyarázatot adni az ellentmondásra. E tanácstalanság tulajdonképpen érthető, hiszen lehetetlen azt megindokolni, hogy a több évszázados források miért nem igazodnak a néhány kutató által az utóbbi évtizedekben hangoztatott megalapozatlan, tudomány- és magyarelles elméletekhez. ■

Demokrata 1997/15

A honfoglaló magyarok génjeiről

Jakus Ibolya szerint „*A mai magyarokban csak nyomokban lehetők fel az ősmagyarok génjei*” (HVG, 1992. IX. 5.). Új kutatási eredményként állítva be azt a régen, de a közvélemény előtt kevésbé ismert tény, hogy legközelebbi nyelvrokonaink (az obi-ugorok) etnikai értelemben egyáltalán nem tekinthetők a rokonainknak. A szerző az olasz Cavalli Sforza professzorra hivatkozik, aki holmi magyar paradoxont emleget, mert a 87 %-ban európai génösszetételt mutató magyarság egy urali (azaz szerinte nem európai?) nyelvet beszél. A professor ebből arra következtet, hogy az elenyésző kisebbségben lévő honfoglaló magyarság ráerőszakolta a nyelvét a Kárpát-medence európai (értsd: indoeurópai) őslakosságára. Cavalli Sforza vércsoport polimorfizmusok vizsgálatára alapozta a hipotézisét, ez az alapozás azonban féloldalas, mert a honfoglalóknál ezeket a vizsgálatokat senki sem végezte el. A honfoglalók hasonló adatainak hiánya pedig tudományos igényű összehasonlításra nem ad módot. Cavalli Sforza fenti elmélete csak kiöltőjének és a cikkét minden helyreigazítás nélkül közlő Tudomány c. folyóiratnak a magyarelles felülmúltságát bizonyítja.

Az embertan hagyományos módszerei alkalmasabbak a kérdés eldöntésére. Antropológusaink már régen megállapították azt a tényt, hogy a honfoglalók és a mai magyarság nagyjából azonos arányban tartalmazzák a különböző antropológiai típusokat. Minden nagy történelemmel rendelkező nép kevert s a kevertség összetételében az egyes népek sajátos őstörténete tükröződik. A magyarságra ezeregyszáz, vagy még több éve egy sajátos (a hun eredetű ujgurokéval párhuzamba állítható) keveredési arány jellemző, amelyen belül a törökös jelleg, elsősorban a turanid típus a meghatározó. Az obi-ugorok urali típusa ugyanakkor egy százalék alatt marad Árpád népében és a mai magyarságban is.

Azaz a magyarság testi felépítése már a legelső ismert adatok alapján is azonos volt a maival. Cavalli Sforzát meglepi, hogy a magyarság embertani összetétele nem olyan egyöntetű, mint egy Amazonas-menti ősvadonba, vagy Tibet sziklás hegyei közé zárt kicsiny törzsnek. Ebből azonban nem a honfoglalók erőszakosságára kell következtetni, hanem arra, hogy a magyarság már régen kilépett a kőkorszaki körülményekből és több ezer éves küzdelmes történelem után indult a Kárpát-medence immár végleges elfoglalására, az ott idegen uralom alatt élő magyar vérei felszabadítására.

Varga Géza

Etelköz és Levédia határai, meg a besenyők

– Részletek a Koltay Gábor „Honfoglalás” c.
filmjéhez készített tanulmányból –

A tanulmány készítése során világossá vált előttem, hogy a honfoglalással ugyanaz történt, mint a magyar történet oly sok más részletével is: a források egy részét feláldozták a megszállók érdekét szolgáló napi politika oltárán. Mások mellett így járt Anonymus, a honfoglalás megörökítője is, pedig elvetésére, vagy alábecsülésére nincs okunk. Legnagyobb bűne csupán az, hogy tanúvallomása sehogy sem illeszthető be azon hamis feltételezések világába, amelyek az egykori magyarság jelentőségét minél kisebbnek szeretnék láttatni. Rá is kellene alkalmazni Kristó Gyula intelmét, miszerint: „A forrásadatok eleve történő (apriorisztikus) elutasítása helyett mindaddig hinnünk kell tudósításuknak, amíg mód és lehetőség van állításaik magyarozatára, a történelmi fejlődés folyamataiba való, hihető, reális beillesztésükre.”^[1]

Erre szükség van, mert nincs még tisztázva, vagy nem közismert a honfoglalás több lényeges részletkérdése, mint a honfoglalók létszáma, eredeti őshazája, etnikai-nyelvi összetétele és kapcsolatai, a név szerint ismert személyek és a törzsek szerepe, az ország elfoglalásának pontos menete és indítéka stb. Az egykori valóság sokkal összetettebb lehetett bármelyik elméletnél. Ez pedig megengedi, hogy a kútfók adataira képzelenben olyan – az eddigieknél bonyolultabb – történetet építsünk, amelyeknek felülete a lehető legtöbb adathoz illeszkedik. Amennyiben erre kísérletet teszünk, megláthatjuk, hogy a krónikáink hitelesebbeknek bizonyulnak az iskolai tankönyvekben tanítottaknál.

A kellően nem tisztázott kérdések közül most Etelköz és Levédia határait, valamint a honfoglalás indítékát, köztük a besenyő csapást járjuk körül. Mint látni fogjuk, ezek összetartozó és együtt könnyebben értelmezhető kérdések, ez utóbbiak jelentőségét csak a szállásterületek határainak tisztázása után érthetjük meg. Ha ugyanis – mint azt több kutató feltételezi – a magyar szállásokat a Kárpátokhoz közel, kis területen képzeljük el már 830 körül, akkor több probléma megoldhatatlanná válik. Levédiát ugyanis (Levedi és a kazár kagán kapcsolata miatt) csak Kazáriához közel képzelhetjük el. Amiből (a fenti Etelköz-elhelyezés talaján) időrendi nehézségek adódnak, mert Levédiát és Levedi korát ez elé az időpont elé

kell helyezni. Ez viszont ellentmond a Bíborbanszületett tájékoztatásának, miszerint Levedi, Álmos és Árpád kortársak voltak. A 880-as évekről tájékoztató mohamedán források meg, amelyek a magyarok egy (vagy nagyobb) részét a Volga vidékére helyezik, ebbe a képbe végképp sehogyan sem illeszthetők bele. A kis területű őshazákkal operálóknak vagy keleten, vagy nyugaton kétségbe kell vonniuk a források hitelét. E nehézségek csak akkor oldhatók fel, ha Etelközt a Dunától a Volgáig számítjuk, a forrásokban leírt eseményeket pedig viszonylag szűk időszakhoz kötjük. És ekkor a nyájas olvasó azt fogja tapasztalni, hogy őstörténetünk egyes ráncai hirtelen kisimulnak, a források adatai egymásba illeszkedő rendszert alkotnak és hitelt érdemlővé válnak. Egyúttal tisztázódik a kangar és besenyő támadás szerepe is, amelynek a honfoglalásra készítető okok között eddig túl nagy jelentőséget tulajdonítottak.

A vándorló őshaza

Györffy György szerint „krónikáink a magyar nép eredetét illetően nem tartalmaznak több biztosat annál a ténynél, hogy *keletről jöttünk*”.^[2] Álláspontjának kulcsszava a *biztos* szó, mert meglehetősen szubjektív, hogy ki mit ítél biztosnak vagy bizonytalanak. Györffy a tőle megszokott és eltúlzott forráskritikai alapállásával kétségkívül az egyik szélsőséget képviseli. Ugyanúgy félvezető ez a megközelítés, mintha az ellenkező végletbe esve, krónikáink valamelyikének állításait szó szerint próbálnánk elfogadni. Az igazság kétségkívül a két végletes álláspont között található: krónikáink nagyon sok adatot őriztek meg az őshazá(k)ról és ezek pre-konceptiótól mentes elemzésével a fentírt pontosabb kép is nyerhető.

A magyar krónikák eleve többet mondanak, pontosabban meghatározák az őshazák fekvését a Györffy által elfogadottnál. Nem csupán a keleti irányt adják meg, hanem földrajzi területek neveit is közlik, amelyeket legalább részben lokalizálni is tudunk. Ezek: Etelköz^[3], Meotisz, Dentümogyer, Levédia, Bascardia, Szkítia,^[4] Evilath,^[5] Adzsem,^[6] sőt – uram bocsá! – Nimród ősapánk hazájaként Babilon is szóba kerül. Györffy mindezeket vélhetőleg csak azért nem tekinti biztos adatnak, mert korántsem egyeznek meg a nyelvészeti (és politikai) alapon „kikövetkeztetett” északi őshazaelméletek minden alapot nélkülöző állításaival. Ez elméletek kis területű és nagy népsűrűségű őshazát feltételeznek esetenként olyan erdős területen is, ahol a régészet és a tártstudományok megállapításai szerint az adott időpontban nem volt emberi élet, vagy nem keletkezhetett népfölösleg. A krónikáinkban fennmaradt őshazák területén (a sztyeppén, Iránban és Mezopotámiában) azonban kialakulhatott olyan erős és szervezett nép, amelyik a honfoglalás és az országmegtartás hatalmas feladatát végrehajthatta. Szaktudományos érvekkel tehát nem támasztható alá Györffy lesújtó véleménye. Az őshazákat ezért a krónikáink által megjelölt déli területeken kell keresnünk.^[7]

•A sztyeppét az ember csak a lőtartás elterjedésének köszönhetően tudta

igazán hasznosítani, benépesíteni. Így e benépesítést zömmel déli lovasnépek, például a hurriták (másik nevükön: szabirok) hajtották végre. Ezért aztán a puszták története jórészt azonos a lovasbirodalmak mozgalmas történetével. A sztyeppén rendszeresen végigsópró változásoknak köszönhetően nagy területeken elmosódhattak a nyelvhatárok, keveredtek az etnikumok, a nyelvek és a kultúrák.^[8] Mivel a lótarásra vonatkozó szavaink a legősibb magyar szavak közé tartoznak, nem lehet azt feltételezni, hogy őseink ezekből a népmozgásokból és -keveredésekből kimaradtak – hiszen e szavak arról tanúskodnak, hogy a magyarság a legősibb lovasnépek egyike, az északi erdős területeken pedig lovasnép és lótenyésztés nem alakulhatott ki. Ezért a kis területű, vagy egyetlen őshaza keresése eleve hibás kiindulási alapnak tetszik. Ha pedig a magyarság ilyen – évezredek át mozgalmas – körülmények között is fennmaradt a sztyeppén, akkor az önmagában is bizonyítéka egykor hatalmas voltának. Uralkodója méltán hirdethette magát a világ urának.^[9]

A krónikáinkban fennmaradt őshazaelnevezések egy történeti folyamat különböző, egymást követő állomásaira vonatkoznak. Időrendi sorba állítva őket, egy Mezopotámiából Iránba és a sztyeppére, majd a sztyeppén keletről nyugatra történő vándorlás képe bontakozik ki előttünk, amely vándorlás Kr. e. 4000-1500 táján kezdődhetett. Ezt a kezdő időpontot Nimród – a sumér Ninurta megfelelője – alakjának segítségével következtethetjük ki. Pontosítására egyelőre nincs lehetőségünk, de nem is egyetlen, hanem több egymást követő kirajzásról volt szó, amelyik a sztyeppé benépesedésével, a lótarás, a fémművelés és az írásbeliség elterjedésével párhuzamosan történhetett. A magyarság jel- és jelképrendszere (rovásírásunk, honfoglalás- és Árpád-kori mitologikus ábrázolásaink, népi képjeleink, címerünk és a Szent Korona szimbolikája) – a világon egyedülként – máig őrzi az őseinket kibocsátó antik magaskultúrák gondolati örökségét.^[10]

A Kínáig elért északi pusztákra vándorló rokon nyelvű népcsoportok a sztyeppén tovább egységesültek és/vagy differenciálódtak. Innen szintén több hullámban eljutottak a Kárpát-medencébe és a mai magyarságban újra egyesülve élnek tovább. A honfoglalást közvetlenül megelőző időkben őseink a közfelfogás szerint Etelközben laktak és ezt a területet valahová a Volga és a Duna közé szokás helyezni. Álmost azonban – Anonymus szerint – még Szkítia^[11] Volgától keletre eső területein választotta urává a hémagyar azzal a világosan elhatározott céllal, hogy vezesse népét Pannóniába.

Ezt időben megelőző, Etelköztől keletre fekvő szállásnak szokás tekinteni Levédiát (bár van olyan vélekedés is, miszerint Levédia Etelköz része lett volna). Anonymus azonban Álmos vezérré választását a Volgától keletre eső pusztákra teszi és egyelőre nehéz elképzelni, hogy Levédia még ennél is keletebbre terült volna el. Ebbe a (folyamatos nyugatra vándorlást feltételező) modellbe a magyarok kaukázusi őshazája is ne-

hezen lenne beilleszthető. Pedig az nagyon valószínű, hogy őseink már az 550-es évek táján is megfordultak, vagy laktak a Kaukázus északi és déli előterében.^[12] Az tűnik tehát a leginkább valószínűnek, mintha eleink vándorlásuk során az Aral-tó vidékéről (a Kászpit délről megkerülve) Dagesztánba, később a Meotisz vidékére, majd Kazária északi határaitra, onnan pedig – legalább néhány évre – a Volgától keletre eső pusztákra költöztek volna. A keleti irányú kitérő lehetősége az első pillanatban meghökkentőnek tűnik, az adatok azonban csak így rendezhetők logikus sorrendbe. Nézzük hát őket részletesebben!

Levédia 880 körül

A Bíborbanszületett a következőket mondja Levédiáról: „A türkök (magyarok) népe régen Kazáriához közel szerzett magának lakóhelyet, azon a helyen, amelyet első vajdájuk nevéől Levédiának neveznek, amely vajdát tulajdonnevén Levedinek, méltóságánál fogva pedig, miként az utána való többi is, vajdának hívnak. ... A türkök hét törzsből állottak ... Együtt laktak a kazárokkal három esztendeig, s minden háborújukban együtt harcoltak a kazárokkal. Kazária fejedelme, a kagán vitéségükért és szövetségükért nemcsak kazar nőt adott feleségül a türkök első vajdájának, akit Levedinek neveztek ... de a sors úgy akarta, hogy az a Levedi nem nemzett azzal a kazar nővel gyermekeket. A besenyők pedig, akiket korábban^[13] kangarnak neveztek ... ezek hát a kazárok ellen háborút indítván és legyőzve, kénytelenek voltak saját földjüket elhagyni és a türkökére letelepedni.^[14] Amikor a türkök és az akkor kangarnak nevezett besenyők között háború tört ki, a türkök hadserege vereséget szenvedett és két részre szakadt. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le, s ezeket a türkök régi nevén mostanáig sabartoi asphaloi-nak hívják, a másik rész pedig vajdájukkal és vezéruikkal, Levedivel nyugatra ment lakni, az Etelküüzü nevezetű helyekre^[15] ... Kevés idő múltával az a kagán, Kazária fejedelme üzenetet küldött a türköknek, hogy küldjék el hozzá első vajdájukat, Levedit. Levedi tehát megérkezvén Kazária kagánjához, tudakolta, hogy mi okból hívalta őt magához. A kagán azt mondta neki, azért hívatunk, hogy ... nemzeted fejedelmévé emeljünk ... Ő pedig válaszolva a kagánnak azt mondta, hogy nincs elég erőm ehhez a tisztséghez ... azonban van rajtam kívül egy másik vajda, akit Álmosnak neveznek, akinek fia is van, név szerint Árpád, ezek közül akár az Álmos, akár a fia, Árpád legyen inkább fejedelem, aki rendelkezésekre áll. ... a türkök pedig jobbnak tartották, hogy Árpád legyen a fejedelem, mintsem atyja, Álmos ... és így a kazárok szokása és törvénye szerint pajzsra emelvén, fejedelemmé tették. Ez előtt az Árpád előtt a türköknek más fejedelmük sohasem volt. Néhány év múlva a besenyők rátörték a türkökre, és fejedelmükkel, Árpáddal együtt elűzték őket. A türkök ... elűzték Nagy Morávia lakóit, s megszállták azok földjét”.

A Bíborbanszületett tájékoztatása alapján tehát Levédiát Etelköztől keletre kell keresni. Mivel Etelköz keleti határa – mint azt később látni fogjuk – a Volga-könyök, délkeleti határa pedig a Don alsó szakasza volt, ebből adódna a feltételezés, hogy Levédiát meg az Etel^[16] (Volga) folyótól

keletre, esetleg a Don és a Volga között sejthetjük. Dzsahánitól tudjuk, hogy a kazárok minden esztendőben portyázó hadjáratot vezetnek a besenyők ellen. Bizonyosra vehetjük – írja Kristó Gyula – hogy a kazáriai magyar segédcapatoknak elsősorban a kazárok besenyőellenes hadjárataiban kellett részt venniük. Mivel a besenyő szállásterületek ekkor a Volgától keletre terültek el, így a magyarok is elsősorban Kazária keleti határán, a Volga vidékén teljesíthettek szolgálatot.^[17]

A császár adatai alapján eleink nem tekinthetők Levédia „öslakosainak”, hanem csak elfoglalták azt maguknak valamikor. Levédia nem lehet évszázadokon át élt földrajzi fogalom sem, mert a császár tudósításán kívül egyetlen más forrásban sem találkozunk a nevével. Azért nevezték Levédiának, mert Levedi időszakában szerezték meg,^[18] de – egy lovasnéphez méltóan – még Levedi életében ki is költöztek onnan.

Zavarónak tűnik, hogy a szabír- és onogur-magyarok már évszázadokkal előbb a Meotiszban, tehát a Volgától nyugatra éltek. Mindezek együttesen csak úgy válnak érthetővé, ha feltételezzük, hogy őseink a Káspi-tengert délről megkerülve jutottak Észak-Iránból Dagesztánba, majd a Kubán vidékére, valamikor Kazária születésével egyidőben. Eljuthattak ekkor a Fekete-tengertől északra elterülő pusztákra (Padányi Dentümagyariájába, a későbbi Etelközbe), sőt az avar Kárpát-medencébe is. Innen (a kazár nyomásnak engedve?) északra vonultak (a bolgárokkal együtt?) és keleti irányban átlépve a Volgát, újra a besenyők szomszédai lettek, akikkel az Aral-tó vidékén egykor már szomszédosak voltak.^[19] Őseink itt kötötték a vérszerződést és ezután indultak vissza nyugatra. Úgy tűnik tehát, hogy a magyarok Etelközből néhány évre keletre költöztek Levédiába, sőt – mint azt látni fogjuk – Besenyőföldre, majd onnan visszatértek Etelközbe. Újra átkeltek (most már nyugati irányban) a Volgán és északról megkerülve Kazáriát, Szuzdal – Kiev – érintésével Pannónia felé vonultak.^[20]

A keletre vonulásnak több magyarzata is elképzelhető. Őseink a kazár kagán utasítására is költözhetek Kazária veszélyesebb, északi, vagy keleti határvidékére, a besenyők szomszédágába. A korszak kelet-európai uralkodói gyakran folyamodtak nagy néptömegek erőszakos áttelepítéséhez – írja Kristó Gyula, példákat is említve.^[21]

Padányi Viktor is a Donyectól keletre és a Don középső folyása tájára, az egyik kazár határörvidékre képzei Levédiát (amelyet az ettől nyugatra elterülő Dentümagyartól különböző képletnek tart). Az arab kútfőkre hivatkozva a következő négy kazár határörvidéket sorolja fel: keleten a Jajk-vidék (a Volga és az Ural-folyó köze), a volgai (bolgárok), a volga-felsődoni (barszilok,^[22] vagy akacirok) és a középdoni határvidék (a Padányi által onogurnak tartott Levédia).^[23] A Volga-Don szűkület miatt ez a középdoni határvidék igen közel van a Volgához és a besenyőkhöz. E helyzetet a kazárok és a magyarok között szövetségi kapcsolatot tételez fel, kazár főséggel. Márpedig éppen ez az az időszak, amikor a magyarok függetlenedni próbálnak a Kazár Birodalomtól.

Az persze lehetséges, hogy pontosan ez a függetlenedési törekvés vitte őket rövid időre keletre a kabar csatlakozással egyidőben. Konzisztánosz tudósítása szerint a kazárok között „*valami pártütés támadt*”^[24] ... a kormányzat ellen ... egyeseket lemészároltak, mások pedig elmenekültek, és elmenvén, letelepedtek a türkökkel együtt a besenyők földjén, összebarátkoztak egymással, és holmi kabaroknak nevezték el őket.” Egy másik fejezetben ugyanezt ismétli meg a császár: „*És így egymással összeolvadván, a kabarok a türkökkel a besenyők földjére telepedtek le.*” Mivel a besenyők földje 893-ig a Volgától keletre terült el, kétség nem férhet hozzá, hogy eleink – akik 884 előtt költöztek a besenyőkhöz^[25] – szintén a Volgától keletre menekültek. A kabar csatlakozás időpontjára nézve tájékoztató jellegű lehet a kabarok és a magyarok 881-es közös bécsi kalandozása is.^[26]

E „pártütés” előtt lehetett az az időszak, amikor a magyarok három évig együtt éltek a kazárokkal és résztvettek azok besenyőellenes hadjárataiban. Erre az együttélésre 880 körül, vagy azt közvetlenül megelőzően kerülhetett sor. Dzsajháni éppen ez időszakot írja le. Szerinte a magyarok lakhelye két folyó között van és „E két folyó közül az egyiket Atilnak, a másikat Dunának hívják.”^[27] A magyar szállásterületek délkeleti határa ezek szerint tehát a Fekete-tengertől a Don kanyarulatáig a Don alsó folyása lehetett, a Don-kanyartól északra (a Sarkel nevű kazár erőd felett) azonban a magyar terület átlépte a Dont és egészen a Volgáig (Atil), Volgai Bolgáriáig és Besenyőföldre nyúlt. Azaz a kazár-magyar együttélés sem jelentette a Kazárián kívüli területek feladását, inkább csak arról lehetett szó, hogy vezéri központ (az azt képviselő adminisztráció) települt be Kazáriába, vagy Kazária mellé. Levédia tehát a Donyec, a Don-kanyar és a Volga-könyök vidékén terült el, itt őseink három évig éltek, valamikor 880 táján. A kazáriai „pártütés” és a kabar csatlakozás után a Volgától keletre, a besenyő területek északi részére költöztek, ahol (880-tól?) 884-ig, a vérszerződés megkötéséig tartózkodtak.

Amennyiben a császár tájékoztatása megbízható információkra épül, (miszerint Levédiát Levediről nevezték el) akkor ez az országnév a magyar földrajzi nevek között egyedülálló. Személyről ugyanis eleink sohasem neveztek el országot. Várost és kisebb területet azonban igen (amire a Solt és Csanád vezérekről elnevezett városainkat és megyéinket hozhatjuk fel példának). Ez is arra utal, hogy Levédia csupán egy vezéri központ és vidéke volt: a kazárok egyik határmenti tartománya.

Padányi Viktor az asszír *labuttu* szóval veti össze Levedi és Levédia nevét. A szó az asszír nomenklaturában Delitzsch és Sayce szófejtése szerint „katonai közigazgatás alatt álló, rendszerint külső, hódított tartományt, főleg határtartományt” jelentett, de ez volt a hivatali neve az ilyen tartomány katonai kormányzójának is.^[28] Ez esetben a Levedi név nem személy-, hanem méltóságnév, bár a császár kifejezetten az ellenkezőjét állítja. Elképzelhető persze, hogy az igen rövid ideig tartó kazár-magyar együttélés miatt ezt a címet a magyarok közül csak egyetlen

ember viselvé, a méltóságnév az utókor (a császár) számára már személynévvé vált. Ez a (lebedi/labuttu)^[29] katonai méltóságnév azonban nehezen egyeztethető össze a künde szakrális uralkodói szerepkörrel, amit Levedi esetében feltételezünk. A megoldás feltehetően az, hogy valódi szakrális királyság sohasem létezett a magyaroknál és a künde méltóságot csak a kazárok hatására azonosították a magyarok egyik (főpapi feladatokat is ellátó) törzsfőjének szerepkörével (és itt a sámánkövacsok Tarján törzsének főnökére gondolhatunk).

Van egy érdekes ellentmondás Levedi története körül. Az ugyanis, hogy ki volt a magyarok uralkodója Árpád előtt? Kristó Gyula több forrás és szempont összevetésével arra az eredményre jut, hogy Álmos.^[30] Ez megfelelne a magyar krónikák királylistáinak is, amelyekben ugyanis Levedi-ről említés sem esik, helyette Álmos szerepel Árpád elődeként. Álmos királyságáról azonban a császár nem tud. Ha azonban figyelmesen olvassuk a császár mondatait, akkor azt kell megállapítanunk, hogy Levedi a császár szerint sem lehetett uralkodó, hiszen ha az lett volna, akkor nem akarta volna őt „*fejedelem*”-mé tenni a kazár kagán. Levedi csak „*első vajda*” volt, e helyett kínálta neki a fejedelmi méltóságot a kagán, de azt Levedi nem fogadta el. Azaz Levedi sohasem volt a magyarok uralkodója, csupán a vajdák (törzsfőnökök) közül az első. Azaz tekintélyes, idős, a hadban élen járó, vagy a kazárokhoz földrajzilag a legközelebb lévő – mert az *első*^[31] jelző szerepe ekként értelmezhető. Ugyanakkor Levedi (egyések szerint érthetetlen) tartózkodását a felkínált fejedelmi méltósággal szemben éppen az Álmos iránti hűsége magyarázhatja. Amiből szintén az következik, hogy Levedi csupán a magyarlakta területek egy részének, Levédiának volt az ura, felette azonban volt még egy magyar uralkodó.

Nem dönthető el megbízhatóan, hogy a magyarság keleti (levé diai) és nyugati (etelközi, vagy dentumagyari) részei között mennyire volt szoros kapcsolat, egységes uralom alatt álltak-e? Dzsajháni szerint: „*A besenyők országa és a bolgárok*^[32] *közé tartozó 'sz.k.l-ek országa között van a magyarok határai közül az első (szélső) határ.*” Itt egyetlen magyarlakta ország két határáról van szó. Amiből világosan következik, hogy – miközben 881-ben Bécs környékére vezettek hadjáratot a kabarokkal együtt – szomszédosak voltak az ekkor még a Volgán túl élő besenyőkkel is. Ez északkeleti terület Etelköz (Dentümagyar) méreteihez képest feltehetően csak egy elvékonyodó, Kazáriát északról megkerülő sáv volt. Isztakhri és Ibn Haukal azonban e területről, mint különálló és nagyobb létszámú országról tesz említést, baskiroknak nevezvén a magyarokat: „*A másik baszdzsirtok (Ibn Haukal: a baszdzsirtok legnagyobb része) a besenyőkkel határosak.*”^[33] Itt Levédiára gondolhatunk, ami ezek szerint valamelyest mégis elkülönült Etelköztől (Dentümagyartól). Ez a feltehető részleges elkülönülés magyarázhatja a császár híradásának ellentmondásait, azt tudniillik, hogy Levedi előtti „*fejedelem felettük soha nem volt*”. Ezt talán úgy kell érteni, hogy Levédiában nem voltak fejedelmek, máshol azonban lehettek.^[34]

A császár mit sem tud arról, hogy Árpád előtt a „türkök” már fejedelmüké választották Álmost. Lehetséges azonban, hogy Levedi tartózkodása mögött éppen az rejlett, hogy nem kívánt a már megválasztott Álmos fejedelemmel szemben fellépni. Ebből következően Álmos megválasztása után és a kagán jelentkezésekor (a főpapi tisztséget betöltő?) Levedi alig volt több a magyar előkelők egyikénél. A kazárok persze ettől függetlenül is ragaszkodhattak a személyéhez, amit azonban ő ügyesen elhárított magától. Tehát nem ő, hanem Álmos vezette a magyarokat Levédiából Etelközbe, bár Levedi is megbecsült előkelőként, a hétmagyarok egyikeként vett részt e költözésben. A kagán üzenetére azonban Álmos mégis átadta a hatalmát Árpádnak, és ez a hatalomátadás Anonymus szerint már Ungvárott esett meg.^[35] A kazár kagánnak Árpád fejedelmé választására vonatkozó javaslatát még Ungvárott is figyelembe vették eleink és ott Árpádot kazár szokás szerint emelték pajzsra. E javaslat azonban korántsem volt döntő jelentőségű érv a magyarok számára, hiszen a kagán nem tudta keresztülvinni korábbi ötletét sem, hogy Levedi legyen a magyar uralkodó. Az mindenesetre megállapítható, hogy a kazárok kísérletet tettek a magyarok hűségének biztosítására, amit a magyarok a legnagyobb tapintattal utasítottak el, nyilván azért, mert a kazárokból lehetséges besenyőellenes szövetségesüket tisztelték.

Anonymus szerint Kurszán Künde fia volt, Kündét viszont az Álmos vezérükül választó hétmagyarok egyikének mondja. Ez a Künde Levedi lehetett, akinek Anonymus csak a „személynevét” (Künde), a Bíborban-született pedig csak a „személynevét” (Levedi) őrizte meg (a *kündét* „első vajdá”-nak fordította?). Levedi kündeinek ugyan nem született gyermeke „attól a kazár nőtől”, de ez nem jelenti azt, hogy más nőtől ne születhetett volna meg Kurszán. A künde (Levedi?) Anonymus szerint túlélte Álmost és a budai részekén kapott földet Árpádtól. E birtok kiemelt, központi fekvése önmagában is nagy megbecsülésre, ha ugyan nem valamiféle főméltóságra utal.

Kiköltözés Szkítiából 884-ben

Anonymus szavaival: „Az Úr megtestesülésének nyolcszáznyolcvanegyedik esztendejében,^[36] amint az év szerint jegyzett krónikákban írva vagyok, a hét fejedelmi személy, akit hétmagyaroknak hívnak, kijött Szkítia földjéről nyugat felé. Közöttük kijött Álmos vezér ... Ügyek fia ... uruk és tanácsadójuk nekik ... fiával, Árpáddal ... szövetséges népeknek megszámlálhatatlan sokaságával. ... Az Etel (Volga) folyót pogány módra tömlőn ülve úsztatták át ... ekképpen vonulva léptek Oroszország földjére azon a részen, amelyet Szuszaldnak hívnak. ... a két ellenséges sereg összecsapott az oroszok ... futásnak eredtek a kijevi vezér és az oroszok más vezérei ... kérték Álmos vezért meg főembereit, hogy kössön velük békét. ... Kérték Álmos vezért, hogy Halics földjét elhagyva, a Havas-erdőn túl, nyugat felé, Pannónia földjére vonuljanak”

Anonymus világosan megmondja, hogy több egybehangzó évkönyv adataira építi ezt az állítását. Mivel az ismert források hasonló, de nem pontosan egyező időpontot közölnek a Szkítiából való kiköltözés dátumaként, ezért Anonymus feltehetően magyar (azóta elveszett, rovásírásos) évkönyvekre^[37] épülő adatát náluk hitelesebbnek tekinthetjük.^[38] A honfoglalásról a döntés tehát még Szkítiában, az Etel (Volga) folyótól keletre eső területeken született meg és ugyanitt volt a vérszerződés is. A Tarih-i Üngürüs meg határozása szerint Szkítia^[39] Szamarkandtól a Fekete-tengerig tart, őseink tehát innen indultak nyugatra, feltehetően a Volgán keresztül úsztatva át – Álmos és Levedi vezetésével – a Szkítia részét képező Levédiából Etelközbe. Nyugati törzseink azonban már azt megelőzően is Etelközben (Dentümagyarban) éltek, egy 880 körüli bizánci tudósítás szerint ugyanis a magyarok és a nándorok (bolgárok) szállásterülete a Duna vonalánál érintkezett egymással,^[40] de Đzsajháni hasonló időpontról tájékoztató leírása is a Dunát említi a magyarok nyugati határaként. Lehetséges, hogy e nyugati néprészek – kívül esvén a kazár befolyás hatósugarán – rövid időre függetlenedtek a kazárokkal, majd a besenyőkkel Levédiában együtt élő hétmagyar vezéri központtól.

A hétmagyarok (a magyar állam adminisztratív központja, a kiszolgáló néprészek és a katonai kíséret) a Volgai Bolgárországból Szuzdal és Kijev érintésével a Vereckeai hágóhoz vezető fontos kereskedelmi úton indultak el az új hazába. Szuzdal mélyen az erdőövben (nomádok számára korántsem ideális környezetben) van és ez arra utal, hogy a hétmagyarok, Etelköz felé menet, valamilyen oknál fogva északról meg akarták kerülni Kazáriát és a kazárok hatókörzetét. Nyilvánvaló, hogy a kabar lázadók befogadása és a Besenyőföldre való szökés miatt a kazár-magyar kapcsolat időlegesen fagyos lehetett. Elképzelhető azonban másik magyarázat is: tudniillik az, hogy csak itt vezetett jó út Pannónia felé.^[41] Kézai – a 373. évi hun kivonuláshoz kötve – nagyon hasonló eseménysort és útvonalat ír le: „*Akkor az összes kapitányok egy lélekkel, egy elhatározással kivonultak Scythiából, és először a bissusok (besenyők) és a fehér kumánok, majd a susdaliak, rutének és a fekete kumánok földjére nyomultak be. Innen továbbvonulva eljutottak egészen a Tiszáig ...*”^[42] Előbb volt tehát a kapitányok közös elhatározása (a vérszerződés), azt követően Szkítiából (ez alatt Kazáriát érthetjük) Besenyőföldre, majd a Szuzdálón átvezető kereskedelmi úton Pannóniába mentek.

A kazár kagán Levedihez intézett üzenete a már úton lévő magyarokat érte el. A kagán ugyanis rádöbbedt, hogy a magyarok elvonulásával egy potenciális besenyőellenes szövetségest veszíthet és megpróbálván menteni a menthetőt, kapcsolatot keresett Levedivel. Miközben a tárgyalások zajlottak, a magyarok elérték Kijevet és a Kárpátok hágóit.

Ütközben az etelközi magyar törzsek is csatlakozhattak a vezéri központhoz – és ennek emléke maradt meg Anonymusnál és a szláv krónikákban a „kunok” hét törzsének csatlakozásaként, vagy inkább (ez utóbbi forrásokban) a Kijev alatt egymás után elvonuló fehér és fekete^[43] magyarok említésében.

Etelköz

Kristó Gyula szerint Etelköz a Duna és a Dnyeper között terült el. Alászpontját Konsztantínosz tájékoztatására építi, aki szerint Etelközben „mostanában (950 táján) a besenyők népe lakik”, a besenyők 950 körüli lakhelyét pedig művének másik fejezetében a Duna és a Dnyeper közé teszi. Ennek azonban ellentmond a magyar Etelköz földrajzi név, mert abban az Etel^[44] (Volga) név szerepel. A hasonló szerkezetű magyar földrajzi nevek alapján^[45] ugyanis azt lehet feltételezni, hogy Etelköz egyik határa az Etel (Volga). A császár világosan ki is fejté, hogy Etelközt, „az ott keresztülmenő folyó nevéből” nevezték el, amiből szó szerint az következne, hogy a Volga mindkét partja Etelközhöz tartozik. De ha ebben nem hiszünk, Etelközt akkor sem helyezhetjük az Eteltől távol, mert a folyót legalább Etelköz egyik határának kell tekinteni. Nyilván arról van szó, hogy a besenyők 950 táján nem népesítették be az egykori magyar Etelköz egész területét. Azaz a császár híradása megfelel a valóságnak, a besenyők valóban Etelközben, de csak Etelköz egy részén laktak ekkor.^[46]

A területen fontos kereskedelmi utak vezettek keresztül. Északról délre a volgai, doni, dnyeperi vízi utak segítségével a normann-szláv oroszok a Fekete-tengerig, Bizáncig és a Kaszpi-tó déli kikötőig jutottak el. Volt egy ezekre merőleges szárazföldi út is, amely északkeletről délnyugatra vezetett és a Volgai Bolgárországot kötötte össze Kijevvel, és a Kárpát-medencével.^[47] (Ez volt a honfoglaló hétmagyarok útja is.) A kereskedelmi útvonalakon elsősorban prémeket, cserzett bőröket, szőnyegeket és ötvöstárgyakat szállítottak. A kereskedelmet antik szokásjog szabályozta, amelybe beletartozott, hogy őseink – akik Király Péter szerint már 811-ben felbukkannak az Al-Dunánál és 834-836 között is említik őket azon a tájon^[48] – a terület gazdáiként a kereskedőkaravánok átengedéséért vámost kaptak. Fontos körülmény, hogy az egész Kelet-európai sztyeppe és különösen a Volga-Don szűkület uraiként gyakorlatilag az egész térség kereskedelmét ellenőrizhették – és ez magyarázza a magyarok pompaszertetéről és gazdagságáról a mohamedán forrásokban fennmaradt adatokat, de hadaik jó felszerelését és így részben a honfoglalásra induló katonai erejüket is.

Szovjet kutatók, köztük Sz. Sz. Sirinszkij, felfigyeltek arra, hogy a IX. század húszas éveitől kezdve a kazár-kijevi kereskedelemben zavar lép fel; ettől kezdve ugyanis a szláv területeken elmaradtak a (kazárokra jellemző) dirhemeletek. Így véljük, jogos feltételezés, hogy dél-országi területen éppen az ősmagyarok bekezelődése idézte elő ezt a változást – írja Erdélyi István.^[49] Orosz évkönyvekből viszont azt tudjuk, hogy a kijeviek a IX. században (862 táján?) egy ideig a kazárok adófizetői voltak.^[50] Kristó Gyula azt feltételezi, ugyane források alapján, hogy a kazárok már a 840-es évektől megadóztatták a Dnyeper mentén élő szlávokat.^[51]

E kétféle adat a kapcsolat jellegének megváltozásával magyarázható. Eszerint 820 körül Etelközben a magyarok lehetnek az urak, 860 táján azonban (egy besenyőellenes kazár-magyar szövetség keretén belül?) érvényesült a kazár dominancia. Ez összeegyeztethető lenne a Bíborban-született azon adatával, mely szerint őseink „három évig együtt éltek a kazárokkal”, amire 880 táján kerülhetett sor. Feltehető, hogy a kapcsolat szorosabbá válása már 860 körül megkezdődött, az „összeköltözés” azonban csak 880 táján történt. Ez nem jelenthette Etelköz feladását, csupán a vezéri központ és a népesség egy része települt át Kazáriába, vagy Kazária mellé, esetleg éppen a Volgától keletre. Ezzel a költözéssel jól magyarázható a magyarok „első” és „második határáról” szóló híradás, a magyarok ugyanis egy déli mohamedán szemlélő számára két helyen (a kazároktól nyugatra és keletre is) felbukkantak.

Dzsajháni ezt tartalmazó leírása 880 körüli állapotokat rögzít^[52] és viszonylag pontosan leírja a magyarok határait. Feltehetően az ország északkeleti határpontjáról beszél a bokharai tudós, amikor arról ír, hogy „A besenyők országa és a bolgárok^[53] közé tartozó .sz.k.l-ek országa között van a magyarok határai közül az első (szélső) határ.” Ebből világosan következik, hogy a magyarok – miközben 881-ben Bécs környékére vezettek hadjáratot a kabarokkal együtt – szomszédosak voltak az ekkor még a Volgán túl élő besenyőkkel is.

A Volga-könyök és a Don-kanyar között tehát rövid szárazföldi határ lehetett a kazárok és a magyarok között (vagy itt beszélhetünk közös, kazár-magyar területekről, Levédiáról?). A két folyó közötti szükülettől a Fekete-tengerig pedig a Don alsó folyása szolgált választóvonalként, ahol a kazárok Sarkel várát éppen a magyarok és szomszédjaik ellen építették egykor. Ez a határhelyzet magyarázza Dzsajháni leírásának mai félreértését. Dzsajháni egyik megjegyzése szerint ugyanis a magyarok „Egyik határa a Rum-tengert (Fekete-tenger) éri, amelybe két folyó ömlik ... Lakhelyeik e két folyó között vannak.” Nem kétséges, hogy itt a Dunáról és a Don alsó folyásáról van szó, mert a kazárok a Donnál építették Sarkelt a magyarok és más népek ellen. Dzsajháni a nyugati határfolyót, a Dunát félreérthetetlenül azonosítja, amikor elmondja, hogy az a magyaroktól balra (nyugatra) van és e folyó oldalánál egy bizánciakhoz tartozó nép, a nándor (dunai bolgár) él. Néhány sorral alább így folytatja: „Az a folyó pedig, amelyik a magyaroktól jobbra (keletre) van, a szlávok felé, majd onnan a kazárok vidékei felé folyik. A két folyó közül ez a nagyobb”. Dzsajháni tehát külön írja le a déli, valamint a nyugati és a keleti határokat. Így – bár mindig csak két folyót említ – a déli határról szólva a Dunáról és a Donról, a második esetben pedig a Dunáról és a Volgáról beszél. Mivel a Don kisebb a Dunánál, a Volga azonban nagyobb, Dzsajháni megjegyzésének és keleti határnak csak a Volga felel meg. Hasonló következtetést kell levonnunk abból is, hogy a keleti határfolyó előbb a szlávok, majd a kazárok felé folyik. A déloroszországi folyók ugyanis nem egyenesen,

hanem határozott kanyart leírva futnak a Fekete-tengerbe. Csakhogy a Dnyeper, a Donyec és a Don előbb a kazárok földje felé (keletre), majd a kanyarulat után nyugatra (azaz nem Kazária felé) folyik. Tehát egyikük sem lehet Etelköz keleti határa. A Volga-könyök helyzete azonban tökéletesen megfelel Dzsajháni leírásának, mert északon valóban vannak olyan folyamszakaszok (és esetleg ide sorolható a Káma^[54] is), amelyek Kijev és a szlávok felé folynak, míg a Volga déli szakasza a kazárok felé folyik. Olyannyira, hogy Itil, a kazár főváros éppen a Volga-deltában fekszik. Dzsajháni egyébként nevén is nevezi a folyókat, mondván: „E két folyó közül az egyiket Atilnek, a másikat Dunának hívják.” Amint azt Benkő Loránd írja, „Az .t.l folyónév a mohamedán forrásokban sokszor szerepel. A szövegek legtöbbszörre világosan utalnak arra, hogy a Volgáról van szó. Olyan utalás viszont egy sincs bennük, amely kifejezetten és csakis a Donra látszanék vonatkozni.”^[55] Indokolatlan tehát a Don keleti határfolyóként való emlegetése, mert az csak a déli szakaszon vehető számba, de ott sincs név szerint említve.

Etelköz hosszát és szélességét egyébként Dzsajháni nyomán Ibn Ruszta és Gardizi is 100-100 farszakhnak mondja. A farszakh azonban nagyon különböző távolságokat jelölt. Általában 6 km körüli távolságnak tekintik, több esetben azonban a naponta megtehető távolságot (20-50 km-t) jelentette. Ha az első értelmezést fogadjuk el, akkor a magyarok országa kisebb lenne a Duna és az Atil közötti területnél, míg a második értelmezés nagyjából megfelelne ennek. A különböző adatok csak az utóbbi átszámítás esetén egyeztethetők, ezért a „napi járóföld” értelmezés lehet a helytálló. Jozsif kazár király a X. század hatvanas éveiben azzal dicsekedett, hogy országának kiterjedése 50*60 farszakh, ez M. I. Artamonov 200-220 ezer négyzetkilométerre becsülte. Artamonov szerint Kazária nyugaton Sarkelig, északon körülbelül a Don-Volga szűkületig, keleten a Volga-delta és az Urál folyó közötti terület felezővonaláig, délen pedig a Terek és a Szulak folyók közige terjedt.^[56] Hasonló léptékű átszámítással Etelköz területe 700 ezer négyzetkilométer nagyságú lehetett. Ez több, mint háromszor nagyobb a kor nagyhatalmának számító Kazária területénél. Amit mégsem kell hihetetlenül nagyknak tekintenünk, hiszen ez csak közel háromszorosa a mai Románia és kétszerese az egyesített Németország területének, miközben valamivel kisebb Pakisztánnál, Törökországnál és Venezuelánál. Erdélyi István szerint „Nehezen képzelhető el, hogy az ősmagyarok egy időben hatalmában tudta tartani ezt az irdatlan nagyságú területet. Ez a hunok korában, a IV. században is csak úgy volt lehetséges, hogy Attila ősei jelentős gót és alán népekre, azok alávetett szervezetére támaszkodtak. Ilyesmiről őseink esetében nem tudunk.”^[57] Ez érvelés azonban sem elvileg, sem adatszerűen nem helytálló. Egyrészt, mert az adathiányt nem tekinthetjük kétségtelen bizonyítéknak, másrészt pedig azért, mert a források említést tesznek az őseinknek

alávetett szlávokról, Anonymus is csatlakozott népek megszámlálhatatlan sokaságáról tudósít.

861-ben (amikor a kazárok hatalma Kijevig ért) éppen egy közös kazár-magyar hadjárat során^[58] találkozott magyarokkal Konstantin (Cirill) a Krím félszigeten. A szlávok apostola ekkor a kazár kagán hívására igyekezett Kazáriába, hogy a kereszténységet képviselje a táltoshittel, a mohamedanizmussal és a zsidó vallással szemben az ekkor kibontakozó hitvitákban. Konstantin nem ért el átütő sikert, de útja mégsem volt haszontalan, mert ekkor ismerte meg a magyar rovásírást^[59] és ennek eredményeként az általa később megalkotott szláv betűsorba két magyar rovásbetű is belekerült. Konstantin egyébként 882-ben is találkozott magyarokkal, amikor Moráviából Bizánca utazott az Olt völgyében vezető úton. Valahol az Al-Duna közelében abban a nagy megtiszteltetésben volt része, hogy az őt magához hívató magyar király előtt térdet és fejet hajthatott, aki „mint uralkodóhoz illik, azonképp tisztességgel, fényesen és örömmel fogadta”.^[60]

A magyarok mindenesetre viszonylag korán megszállták Etelközt (ha ugyan nem lakták azt legalább részben, folyamatosan a hun-avar idők óta), miközben vezéri központjuk átmenetileg Kazária közelében, Szkítiának a Volgától keletre eső, besenyő területein lehetett 884 előtt. Seregeik azonban Etelközből (is) indulhattak 862-ben a frankok hívására, 881-ben pedig a morvák szövetségeseiként a Kárpát-medencébe.

A honfoglalásra készítő okok

Tudósaink egy része mind a mai napig úgy állítja be a honfoglalás megelőző eseményeket, mintha a Kárpát-medence elfoglalására jórészt a besenyők orvtámadása miatt, mintegy kényszerből került volna sor. Mintha a megvert, hátországuk elpusztítása miatt asszony nélkül maradt magyar törzsmaradványok fejvesztetten menekülve, üldözötként keltek volna át a Kárpátok hágóin. Ennek azonban ellentmondani látszik néhány körülmény. Elsősorban az, hogy a honfoglalás nem valamiféle értéktelen területre, az északi erdőkbe, vagy magas hegyek közé vitte a magyarságot, hanem egy földi paradicsomnak tetsző vidékre, amely jóval kedvezőbb gazdasági lehetőségeket kínált a korábban lakott területeknél. Márpedig a menekülő, gyenge népeket kietlen vadonba, járhatatlan sziklák közé szokás űzni és nem a legjobb földekre. A másik ellentmondó körülmény, hogy alig néhány évvel a honfoglalás után a magyarok egész Európát tartják rettegésben ellenállhatatlan erejű támadásaikkal, a besenyők pedig rövidesen eltűnnek a történelem színpadáról. A harmadik az, hogy a honfoglalók régészeti hagyatékában az asszonyok hasonló számban és etnikai-kulturális jelleggel jelentkeznek, mint a férfiak. Márpedig egy teljesen elpusztított hátország az asszony nép megfogyatkozását, idegennel történő helyettesítését jelentette volna. Jelentős érv az is, hogy

őseink a honfoglalás során a besenyők szövetségésétől, a bolgár kánságtól nagy és a sóbányák miatt értékes területeket vettek el. Ez nem lett volna lehetséges az egész magyar népet érintő súlyos vereség esetén. A honfoglalásnak tehát más okai lehettek, nem a besenyő támadás indította el őseinket mai hazánk területére.

Mindez ugyan nem zárja ki egy vagy akár több besenyő rajtaütés lehetőségét, az azonban korántsem lehetett döntő jelentőségű. Sőt a források alapján valószínűsíthető, hogy a magyarok is résztvettek a kazárok által a besenyők ellen évente vezetett hadjáratokban. A besenyő rajtaütés persze beleillett egy általában érvényesülő tendenciába, amelynek megfelelően a sztyeppe népei keletről nyugatra vonulva hajtották egymást Kínától a Kárpát-medence felé. Az a tény azonban, hogy a magyarság ezt az utat úgy tette meg, hogy közben elkerülte a felmorzsolódást és a megsemmisülést és azóta is birtokában tartja legalább a Kárpát-medence központi területeit – nem a gyengeségről, hanem az erőről és a szervezetségről tanúskodik.

Valami hasonlóról számol be a Tarih-i Üngürüz is: *Egy nap Adzsem (Perzsia) és Dzsiddija (Szkítia)*^[61] *fejedelmei hadjáratot indítottak Konstantinápoly ellen és ehhez Hunor népből is segítségül vittek 20 ezer harcost. Ekkor Hunor népét támadás érte,*^[62] *mely aztán ily módon elvált Adzsem padisahjától és Pannonija tartományba költözött.*

A Tarih-i Üngürüz – közvetlenül a fentiek után – egy másik történetet is tartalmaz a honfoglalásról. Ez a csodaszarvas történetére épül, és a sarvas feltűnését Hunor arra vonatkozó jelzésnek tekinti, hogy ebben a hazában nem élhetnek (lásd alább). Mellette azonban világosan megfogalmazza: *„A másik ok, (amiért Hunor más országban akart letelepedni) az volt, hogy Hunor Dzsiddija népével nem volt igazi (békés) kapcsolatban, nem élt velük barátságban.”* Azaz nem egyszeri (besenyő?) támadásról van szó, hanem egy állandó, esetleg több évezredes sztyeppe-i tapasztalatról, ami felértékelte a védhető határokkal rendelkező Kárpát-medencét.

Több oka volt tehát a honfoglalásnak. Az egyik a csodaszarvas feltűnése (ez a termékenyebb új: hazá mítikus ígérete volt). A másik a keletről előretörő népek nyomása (itt azonban meg kell különböztetni az általánosan érvényesülő tendenciát, a nyomában kialakult irodalmi közhelyet és magát a tényleges besenyő támadást). A harmadik az őshaza nehezen védhető volta és különféle gazdasági hátrányai Pannonia tartománnyal szemben. A negyedik pedig a Pannoniába szakadt saját néprész hívó szava, amiről a Tarih-i Üngürüz említést tesz.

Sasok (besenyők) támadása

A források említést tesznek a besenyők támadásairól, megemlítve a besenyők régi, kangar nevét is. Két támadásról van szó, közülük az elsőet még a kangarnak nevezett besenyők intézték eleink ellen. A

kangar.^[63] támadás időpontjára nézve a kutatók különböző álláspontot foglalnak el, egyesek igen korai időpontra teszik. Amint azt fentebb láttuk, mindkét támadásra Levedi életében került sor. Az első (kangar) támadás előzményeként őseink Levédiából kazár szövetségben évente megújuló támadásokat vezettek a besenyők ellen, majd a lázadó kabarokkal egyetemben kiváltak a kazár kötelékből és betelepedtek a besenyők földjére, a Volgától keletre. Ez a kiválási törekvés lehetett a honfoglaláshoz vezető egyik ok. A keleti kabar-magyar-besenyő(?) együttélésnek ugyanis hamar véget vetett a kangarnak nevezett besenyők (ellen)támadása. Ez az ellentámadás nem lehetett megsemmisítő erejű és nem volt közvetlen kiváltó oka sem a honfoglalásnak, hiszen ezidőtájt még egész Etelköz a magyarok birtokában volt, a besenyőknek pedig – évekkel az új támadás előtt – nem volt szükségük új házára. Őseink számára azonban nyilvánvalóvá válhatott, hogy a kangarok miatt nem maradhatnak a Volgától keletre, a nyugati parton viszont a kazár kagánnal szemben kellett volna megvédeniük a függetlenségüket. Mindezeket és a sztyeppe kedvezőtlen adottságait mérlegre téve átkeltek a Volgán (valahol a Volga-könyöktől északra) Etelközbe (a Bírbanszületett szerint Levedi, Anonymus szerint Álmos vezetésével), onnan pedig Pannóniába vonultak. A kangar támadást a kutatás általában nem kapcsolja össze a honfoglalással, pedig azt figyelembe vehette a Pannónia elfoglalásáról határozó hétmagyar.

Álmos, Árpád és Levedi (Anonymusnál: Künde) már a Kárpát-medencében tartózkodtak, amikor a második besenyő csapás elérhette az Etelközben maradt néprészeket. Ezt a besenyő csapást viszont a honfoglalás kiváltó okaként értelmezi a kutatás, pedig nem volt az, mert erről már jóval korábban döntött a hétmagyar. Konstantin bizánci császár erről a második támadásról a következőket írja: „Miután ... Simeon újból kibékült a rómaiak (Bizánc) császárával és biztonságban érezte magát, a besenyőkhöz küldött, és megegyezett velük, hogy leverik és megsemmisítik a türköket. És amikor a türkök hadjáratra mentek, a besenyők Simeonnal a türkök ellen jöttek, családjaikat teljesen megsemmisítették és a földjük őrzésére hátrahagyott türköket gonoszul kiűzték onnét ... a türkök pedig a besenyőktől elűzve, elmentek, és letelepedtek arra a földre, melyen most laknak.”^[64]

Regino évkönyve szerint: „Az említett népet tehát a mondott vidékről, saját lakhelyeikről kiűzték a vele szomszédos népek, akiket besenyőknek neveznek, mivel számban és vitéltségben felülmúlták őket.”^[65]

Ezen kívül feltehetően ide vonható még a Képes Krónika adata is, miszerint a honfoglalók „egy olyan tartományba érkeztek, ahol rengeteg sast láttak; és e sasok miatt nem maradhattak ott, mert a sasok – mint a legyek – szálltak le a fákról, és fölhabálták barmaikat meg lovaikat. Mert az Isten úgy akarta, hogy mihamarabb menjenek le Hungáriába.” Semmit sem tud azonban a besenyők támadásáról a többi nyugati krónika, az orosz őskrónika, nem is beszélve a sztyeppét jól ismerő mohamedán írókról.

Az általánosan hangoztatott álláspont szerint a magyar honfoglaláshoz vezető eseménysort végső soron egy nagyméretű turkesztáni hadjárat indította el. Györfly György ezt a katonai eseménysort így ismerteti: Az Aral-tótól délre fekvő országok felett 875 óta az iráni Szamanid-dinasztia uralkodott. A 892-ben uralomra jutott Izmail ibn Ahmed 893-ban hadjáratot indított a nomád karlukok ellen. A menekülő karlukok a kimekekkel együtt az úzokra vetették magukat, akik viszont – állatállományuk elvesztése után – a sztyeppe íratlan törvényei szerint nyugati szomszédaikra, a besenyőkre zúdultak. Valószínű, hogy a besenyők éppen a kazárok ellen viselt, szinte évenként ismétlődő hadjáratukon vettek részt, amikor a váratlan támadás érte őket. Állataikat hátrahagyva voltak kénytelenek menekülni, hiszen a Volgán nem tudták volna gyorsan átszállítani hatalmas juhnyájait, tevéiket és valamennyi lovukat. A hazátlanokká és nincstelenné vált besenyőknél a Volga-Don köze legfeljebb rövid pihenőt nyújthatott, mert nem volt más választásuk, mint átkelni a Donon is és a magyaroktól elragadni azt, amit elvesztettek: legelőt, állatállományt, új hazát.^[66]

Mivel azonban Anonymus szerint a magyarok azért választották vezérukül Álmost a vérszerződés során, majd a vezetésével (már 884-ben) azért keltek át a Volgán, hogy elfoglalják Pannoniát – a fenti (893-ban kezdődő) eseménysor és a későbbi besenyő támadás nem lehetett a honfoglalást kiváltó ok. Sokkal valószínűbb, hogy a besenyők csak utólag költöztek be a magyarok által kiűrt területre, alkalmasint rajtaütve a többiekől elmaradó magyar részlegeken.

E besenyő támadás a bolgárok felkérésére 895 nyarán történt, amikor a magyarok többsége már régen a Kárpát-medencében volt. Ezt bizonyítja, hogy 894 augusztusa táján, amikor Bölcs Leó császár követe felkereste a magyarokat, hogy támadják meg a bolgárokat, a magyarok élén már Árpád és Kurszán (Kuszál, Kusid) állt. Mivel azonban Anonymus szerint^[67] Árpádot az új hazában, Ungvárott választották fővezérré (ezek szerint legkésőbb 894-ben), Kusid pedig a Szvatoplukkal 894 tavaszán kötött szerződés^[68] értelmében, népével egyetemben már beköltözött az új hazába,^[69] a besenyő támadás nem érhetette el a magyarság vezéri központját, tömegeit és fő katonai erejét.

Engel Pál mégis arról ír, hogy „A roham olyan megrendítő erejű volt, hogy a magyarok évtizedek múlva is rettegve emlékeztek rá. Meg sem próbáltak ellenállni, hanem pánikszerűen menekülve előzönlötték a Kárpát-medencét”^[70]. Kristó Gyula szerint meg „a magyarok egy katasztrofális vereség eredményeképpen, végeredményben vert sereggént érkeztek új és végleges hazájukba.”^[71] Vámbéry alkotó fantáziája az időközben Etelközbe visszatérő magyarok elé a következő látványt tárja: „a sikon egyebet sem láttak kedveseik, gyermekeik és rokonaik holttesténél és ... az üdvözlés örvendő zaja helyett a menekültek jajgatását hallották”^[72] Megrendítő szépségű versben rajzolta meg a képet Illyés Gyula:

„Alig volt nő. Alig egy csacsogó szája.
A bosszúállás nem kegyelmezett.
Vének se voltak. Minden elveszett,
Mi összetartott: bíró, pap, oltár.
Egy csapat özvegy férfi s egy sereg
Arva síheder, ez volt a magyarság?
Ez asszonyát siratta, az az anyját!
Így érték el a legfelső hegyet...”

A sort folytatni lehetne,^[73] de nem érdemes, mert a hasonló idézetek csak szerzőik irodalmi tehetségéről, nyelvi kifejező erejéről és politikai alapállásáról tanúszkodnak, de kevés közülük van a minket érdeklő történelmi tényekhez. Nem kétséges, hogy a honfoglalás véraldozattal járt, és sok magyar veszítette el az életét, az egészségét, a szeretteit, és volt ok az öröm mellett a gyászra is. Arra azonban nincs lehetőség, hogy az egész honfoglalást, mint egy majdnem megsemmisítő erejű vereséget állítsuk be. Adataink ugyanis ellene szólnak a szörnyű katasztrófának, hiszen krónikáink a beköltöző asszonynepről is megemlékeznek. László Gyula szerint pedig a honfoglalók sírjaiban nyugvó nők ugyanahhoz a néphez tartoztak, mint férjeik és magyaros viseletük, meg számarányuk is azonos a férfiakéval.^[74]

„A legjobb jóakarattal sem tudjuk megérteni – írja Götz László – mi szükség van arra, hogy erőnek erejével elvitassák a honfoglaló magyaroktól és Árpádtól a legelemibb katonai ismereteket és hadvezetési képességeket is, mikor a honfoglalás mesterien megszervezett és fölényes biztonsággal végrehajtott vállalkozása, de az utána következő nyugati hadjáratok, egykorú forrásadatok tömegével igazolható sorozatos győzelmei is kétségtelenül bizonyítják, hogy a honfoglaló magyarok haditaktikában és hadászatanban messze a nyugat-európai népek felett álltak.”^[75]

Hőseposz és utóvédharc

A besenyő pusztításnak a történelmi irodalmunkban észlelhető túlértékelése egy sajátos sztyeppi jelenség mai félreértelmezése lehet.

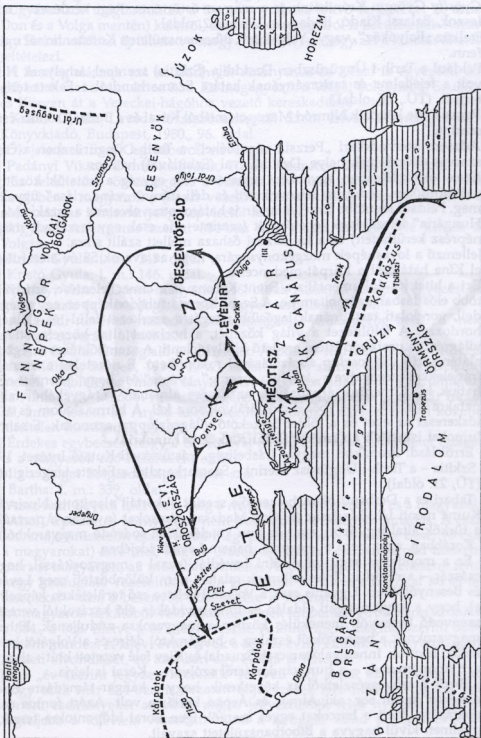
A mindenkori nomád államalakulatoknak volt egy fiatal vitézekből álló, harci vágytól égő rétege. E réteg képviselőit a kaland és a hadizsákmány a családalapításhoz, a férfivá éréshez, társadalmi felemelkedéshez segíthette. A közösség törvényei – a béke megőrzése érdekében – nem támogatták, sőt talán tiltották is az okatlan hadivállalkozásokat. Egy társadalom azonban mindig az ellentétes érdekek ütközőmezeje, ahol a háborús pártnak is létjogosultsága lehetett. Bizonyos feltételek fennforgása esetén ugyanis – például új legelők elfoglalásakor, a saját szállásterületek megvédésekor – a társadalom érdekeit nem a béke, hanem a háború képviselhette jobban. Ezért esetenként elnézték, megengedték, vagy talán bá-

torították is a csetepaték^[76] kirobbantóit. Ez a békétlen magatartás megengedett lehetett például az ősellenséggel szemben, különösen akkor, ha nem kellett tartani annak visszacsapásától, vagy ha a sereg harcokésztségének szintentartása, esetleg éppen a visszacsapás kiprovokálása volt a cél (mondjuk a területszerző háborút megelőző ürügy szolgáltatása érdekében). E feltételeket a sztyeppe népei pontosan ismerték és többnyire be is tarthatták. A hadi események és szokások valóságos koreográfiájaként a korábbi harcok eseményeiről énekelt történetek szolgáltak, amelyekben a történelmi tapasztalat kikristályosodhatott és amelyek segítségével ez a tapasztalat a nép vérévé vált.

A koreográfia szerint a hadbavonult ősellenség háterszágát „illet” megtámadni és kirabolni, ha arra lehetőség kínálkozott. A hadba vonulók számára ennek megfelelően kötelező volt a hátbatámadás lehetőségét is számba venni, hátvédet állítani, a háterszág védelméről gondoskodni. Az új honfoglalást tervezők egy ilyen hátbatámadás lehetőségét az új, védhetőbb haza értékelésekor döntő szempontként adhatták elő. A nők, gyerekek és agastyánok számára az ellenséges rajtaütés valószínűleg a legnagyobb csapással volt egyenértékű^[77] és erre rendszeresen figyelmeztetni kellett a veszélyek alábecsülésére hajlamos fegyverforgató fiataltságot.

Az így kialakuló gondolati séma a gyakori költözések miatt állandósult szerkezettel, elemekkel és érvekkel rendelkezett, sőt kétségkívül irodalmi alakot is öltött. Ezen – kimondhatjuk – hősi eposznak része lehetett a háterszág megtámadásáról szóló fejezet. (Erre utal, hogy a magyar hagyományban a besenyő roham emléke eposz számára alkalmasan feldolgozott formában, mint sasok támadása maradt fenn.^[78] A Kézai féle csodaszarvas mondaváltozatban is hangsúlyozott szerepe van annak, hogy a szarvas által megmutatott új őshaza jól védhető határokkal, egyetlen bejáráttal rendelkezik.^[79]) E fejezet – az eposz közismertségénél fogva – alkalmas volt a nép felkészítésére, hasonló támadások pusztításait csökkentendő. E szerepét az eposz fejezete akkor tölthette be, ha magát az ellenséges támadást rettetenesnek mutatta be. A történeti forrásokban a tényleges besenyő támadásról fennmaradt adatok ez epikus hagyomány fozslányaival keveredhettek és ezért korántsem tekinthetők teljes hitелű történeti adatoknak.

A Nap Fiai alapítvány 1992 óta rendez frástörténeti, őstörténeti, mitológiai, régészeti, néprajzi, népzenei és hasonló témákkal foglalkozó előadássorozatot a legismertebb előadók: Badiny Jós Ferenc, Bakay Kornél, Dúcz László, Erdélyi István, Érdy Miklós, Forrai Sándor, Karalyos Szénási Gyula, Kiss Dénes, Kiszely István, Kóhalmi Katalin, Libisch Győző, Lőrincz Ibolya, Ludvig Rezső, Makoldi Sándor, Muzsnai László, Pap Gábor, Püspöki Nagy Péter, Pesti József, Simon Péter, Sebestyén László, Süpek Ottó, Szekeres István, Szelestey László, Tólos Géza, Varga Géza, Vavrincez Béla, Veres Péter, Vékony Gábor és mások részvételével. Helyszíne általában a Budapest XII. Kerületi Önkormányzat (Bőszörményi út 23.) által biztosított tanácsterem, időpontja (a nyári szünet kivételével) minden hónap első szombatján 16 óra. Belépődíj nincs, a hirdetések és hasonló kiadások fedezésére támogatást elfogadunk. A helyszínen máshol be nem szereshető irodalom vásárolható, például e sorozat többi kötetei és füzetei is (a bolti árnál kedvezményesebben). Telefon: 246-3127.

Magyar szállásterületek: Kaukázus és Meotisz 557 után (?), Etelköz (Dentümgagar?) 600–895 között, Levédia 880 körül, Besznyőföld 884-ig

Jegyzetek

- [1] Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig, 28. oldal.
- [2] Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet, Régi kérdések – új válaszok, Balassi Kiadó, Budapest, 1993, 202. oldal.
- [3] Etelköz „Folyóköz”, vagy „Volkaköz”. Bíborbanszületett Konstantinnál maradt fenn.
- [4] Például a Tarih-i Üngürüszen Dzsiddija (Szkítia) szerepel, amelynek Hunor volt a fejedelme és tartományának határa Szamarkandtól a Fekete-tengerig terjedt. (TÜ., 21. oldal.)
- [5] Perzsia. Ide költözik Nimród Mezopotámiából Kézai és a Budai Krónika-család szerint.
- [6] Adzsem szerhaddlari „Perzsia végvidékei” a Tarih-i üngürüszenben a csodaszarvas eltűnésének helye, Dzsiddijával (Szkítiával) határos.
- [7] Ezek lokalizálásában egyébként sohasem volt egység a kutatók között, az utóbbi időben pedig az őshaza keleti és déli irányú „vándorlása” figyelhető meg. Például legutóbb Erdélyi István is határozottan elvetette a északi „Magna Hungária” létezésének lehetőségét (szerinte oda csak egy leszakadt magyar néprész kerülhetett) és a kaukázusi őshaza mellett szállt síkra.
- [8] Jellemző a lovasnépek mozgékonyására, hogy az avarok 58 év alatt jutottak el Kína határától a Kárpát-medencébe.
- [9] Ezt a hitet jól dokumentálja a Szent Korona és a címer jelentése, amelyekről több előadásban számoltam be. A Szent Korona tulajdonképpen egy világmodell, gondolati tartalmának legősibb rétegét a szerkezet felül- és előlnézete hordozza. A felülnézet a világ közepét, a horizont által közrefogott négy világrészen uralkodó isteni eredetű királyt jelenti. A szembőlnézet az égbolttól alátámasztó világoszlop ábrázolásával rokonítható. E nézeteket a bronzkori írásjelekkel összevetve a „király”, „ország”, „város” és „hegy” jelentést olvashatjuk ki. Címerünk árpádsávjai az Emese álmában az ágyékából fakadó patakra utalnak, amelyből dicső királyok sora kél. A hármashalom és a ketőskereszt az eget és a földet összekötő világoszloppal azonosak. E szimbólumokat ismerték a sumérek, a hurriták és a hunok is.
- [10] Erről lásd: Bronzkori magyar írásbeliség, írástörténeti Kutató Intézet, 1993.
- [11] Szkítia – a Tarih-i Üngürüszen szerint – Szamarkandtól a Fekete-tengerig terjed (TÜ, 21. oldal).
- [12] Tabari és a Derbend Námehez szerzője szerint ekkortájt alapította Nusirván a Kuma menti Ulu-Madzsar és Kicsi-Madzsar városokat (nyilván a perzsák és a türkök által legyőzött, avar és hun kötelékekkel sodródó magyarokból).
- [13] Korábban, azaz nem a lejegyzés, hanem Levedi idejében.
- [14] Ez a mondat is segít lokalizálni Levédiát (azzal a megszorítással, hogy a császár – a rövid időintervallumok miatt – nem különbözteti meg Levédiát és Besenyőföldet). Ugyanis csak a Volgától keletre eső területeken képzelhető el, hogy a folyó nyugati oldalán és torkolatvidékén élő kazároktól vereséget szenvedő besenyők menekülés közben a magyarokra zúduljanak. Ehhez a magyaroknak a besenyőktől északra, a bolgároktól délre és a Volgától keletre kellett lakniuk. Innen valóban csak Szuzdal és Kiev felé vezetett kiút – ahogyan azt Anonymus és – a hun vándorlásról szólván – Kézai is leírja.
- [15] Ebből a szövegrészletből az következik, hogy a kangar támadásra Levedi életében került sor, aki Álmos és Árpád kortársa volt. Azért fontos ennek tisztázása, mert e harcokat egyes szerzők igen korai időpontokra teszik, figyelmen kívül hagyva a Bíborbanszületett szavait.

- [16] Bartha Antal szerint az Etil név a Donra, a Volgára és a Kámára egyaránt vonatkozott, adatot azonban nem említ. (A magyar nép őstörténete, 138. oldal.)
- [17] Kristó Gyula: i. m.: 95. oldal.
- [18] Kristó Gyula: Levedi Törzsszövetségétől Szent István államáig, 34. oldal.
- [19] Ugyanakkor megtarthaták a Dontól nyugatra fekvő területeket is, azaz (a Don és a Volga mentén) keletről, északról és nyugatról is körülölelték Kazáriát. Így Sarkel valóban épülhetett a magyarok ellen is, ahogy azt a kutatás általában feltételezi.
- [20] A honfoglalásnak ezt az útirányát Anonymus és Kézai is egyezően adják elő, bár Kézai a hunokhoz köti. Ez megegyezik a Volgai Bolgáriából Szuzdalon és Kijeven át a Vereckei-hágóhoz vezető kereskedelmi úttal.
- [21] Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980., 96. oldal.
- [22] Ők jelennek meg Ceglédbercel nevében.
- [23] Padányi Viktor: Dentü-magyararia, Turul, Veszprém, 1989., 152. oldal.
- [24] Ez feltehetően összefüggött a Kazáriában kibontakozó vallási vitákkal, amelyben a magyarok a (kazár vezetők között) háttérbe szorult fáltoshit és a nesztorianus keresettség képviselői lehettek.
- [25] Ugyanis Anonymus szerint 884-ben már vissza, nyugat felé kelnek át a Volgán.
- [26] Kristó Gyula: i. m.: 149. oldal.
- [27] Kristó Gyula: i. m.: 146. oldal.
- [28] Padányi Viktor: Dentü-magyararia, 146. oldal. A szerző seregnyi egyezést sorol fel az asszír és a honfoglaláskori magyar terminológiából.
- [29] A Levedi nevének második mássalhangzóját jelölő görög betű „b”-nek és „v”-nek egyaránt olvasható.
- [30] Kristó Gyula: Honfoglaló fejedelmek: Árpád és Kurszán, Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1994., 13-25. oldal. Kristó szerint Álmos fejedelemsége mellett többféle, egymástól lényegében független adat szól, a turulmondától az Álmos név későbbi népszerűségéig. Vele szemben csak a császár híradása áll, amit viszont az Árpád-leszármazottak politikai ellenérdekéből következő hiteltelen híradásnak tekint.
- [31] Érdekes egybeesés, hogy a Levédiával feltehetően azonos területet Dzsajháni is a magyarok első határaként említi.
- [32] Itt a Volgai Bolgárországról lehet szó.
- [33] Bartha: I. m.: 339. oldal.
- [34] Azaz nem Levedi szervezte meg a magyar törzsszövetséget és a magyarságot.
- [35] Ahol Árpádot és környezetét nem pusztította a besenyő támadás. A császár időrendje (miszerint csak Árpád megválasztását követően érte besenyő csapás a magyarokat) arra utal, hogy a „sasok támadása” csupán Árpád Etelközben maradt magyarjait, az utóvédet érintette. Anonymusnál mindenestre feltűnő, hogy honfoglaló vezéreink milyen gondosan zárják le a hágókat kő és fatorlaszokkal – ami a besenyők közelségére is utalhat.
- [36] A magyarok Szkitiából való kiköltözésének időpontját Árpád-kori krónikáink a 884., a 888. illetve a 872. évre teszik. A lotharingiai Regino szerint 889-ben történt mindez. A kijevei évkönyvek a 882-es évnél említik a magyarok városuk melletti elvonulását, ez azonban egy előőr is lehetett.
- [37] Ha „év szerint jegyzett krónikák”-ról van szó, akkor azt kell gondolnunk, hogy ezek már 884-ben is vezetett feljegyzések lehetnek. A Volgától keletről történt eseményeket azonban aligha jegyezheték fel a nyugati krónikások, legfeljebb a kijeveiek. Azonban mind a nyugati, mind a kijevei évkönyvek

évszáma eltér Anonymusétól – ezért a királyi adminisztráció által megőrzött magyar évkönyvekre gondolhatunk. Ez évkönyveket a fővezér, a főtáltos, a gazdasági és katonai vezetők hivatalai vezethették rovásírással. Egy ilyen könyvtár egyébként az Aral-tó vidékén korántsem példa nélküli. A magyarok éződőtájt létező írásbeliségéről a velük két alkalommal (861-ben és 882-ben) találkozó Szent Konstantin (Cirill) legendája is tájékoztat, sőt magyar eredetű lehet az általa létrehozott szláv betűsor két betűje is. Magyar írásbeliségre, vagy írásbeliséghez közeli állapotra utal a honfoglalók fejlett szimbólumhasználat, amiről régészeti leleteiken túl Anonymus is vall. A névtelen szerző szerint ugyanis Tas fia Lél „tulajdon jelével megjegyzett zászlaját felemelve” nyomult előre a Bolgárfejevár alatt Salán ellen vívott csatában. (Anonymus reprint, 1977., 114. oldal). Lél zászlaján alighanem rovásjelhez hasonló vonalas tamga, preheraldikus címer volt.

- [38] Györfy György szerint „A személyneveken és a birtokok megjelölésén kívül ... mindenestől kitalált az a történet, amibe Anonymus e neveket beágyazta” (Anonymus Gesta Hungarorum, Magyar Helikon, Budapest, 1977., 15. oldal). Györfy hiperkritikus álláspontjának megbízhatatlanságát jól jellemzi, hogy a névtelen szerző művének még a nevét sem tüntették fel helyesen e reprintkötet címlapján. Anonymus ugyanis világosan Gesta Hungarum-ot ír művének elő sorában. Ezt nem tartom erős, vagy övön aluli kritikának, mert csak ezzel mérhető Györfy történelmi teljesítménye: az írni-olvasni sem tudással. Ami pedig Anonymus megbízhatóságát illeti, Botond történetéről írván kifejezetten hivatkozik arra, hogy korabeli történelmi feljegyzésekre, ellenőrzött adatokra épített: „Azonban némelyek azt mondják, hogy egészen Konstantinápolyig mentek ők, sőt Konstantinápoly aranykapuját is bevágta Botond a bárdjával. Mégis én, mivel ezt a történelmi íróknak egyetlen könyvében sem találtam, hanem csupán a parasztok hamis meséiből hallottam, azért jelen művembe nem akartam beleírni.”
- [39] A. v. Gutschmid szerint ez a terület (Szkítia) egyike volt az öt párthus (avar) részkirályságnak (ezek: Pártia, Média, Örményország, Szkítia és Baktria), amely felett – Faustus Byzantinus örmény író tanúsága szerint – még száz évvel a párthusok bukása után (a 4. század elején) is a párthus Arszakida-ház leszármazottai uralkodtak. Ezt az Arszakida dinasztiát több koraközépkori örmény forrás az ázsiai hun dinasztiából származtatja. (Götz László: Keleten két a nap, II. kötet, 85. oldal). Ez megmagyarázná az Árpád-ház hun eredetű hagyományának keletkezését. Álmos és Levedi idejében Szkítia alatt feltehetően Kazáriát kell érteni.
- [40] Kristó Gyula: i.m.: 174. oldal.
- [41] Bár a sztyeppe-országút a térképet szemlélő számára egyeseknek tűnik, az északra délre hőmpolygó folyók alaposan megnehezítették a rajta való közlekedést. A folyamokon való átkelés csak a harcoló egységek számára volt könnyű feladat, az állatokkal, szekerekkel, műhelyekkel, családjaikkal új hazába költöző népek, vagy a kereskedőkaravánok számára egyszerűbb volt ezeket nagy ívben megkerülni. Ezért vonultak az Aral-tó vidékéről Dagesztánba is őseink a Kászpi-tó déli partvidékén, Álmos népe meg Levédiából (Besenyőföldről, Baskíriából) a Szuzdal-Kijev útvonalon Pannóniába.
- [42] A Képes Krónika latin eredetijének magyar fordítása, Helikon, 1986., 7. oldal.
- [43] A fehér és a fekete a nyugati és a keleti égtájt jelenthette és/vagy a fény és a sötétség ellentétére épülő egykori dualista vallás maradványa lehet.
- [44] Kelet- és Délkelet-Európában számos különböző folyó viseli ezt a nevet, vagy változatait, írja Benkő Lóránd (A magyarság honfoglalás előtti történetéhez

- Leved és Etelköz kapcsán, Magyar Nyelv, 1984., 4. szám) és megjegyzi, hogy a kazáni tatárban és a csagatájban ez a nyelvi elem „folyó” jelentésben is megvan. A név azonban feltételezésével szemben nem lehet török eredetű, mert a magyar „atya” szó rokona és egy egységes víznévadási rendszer része. A kelet-európai folyók jó részét ugyanis a magyarok istenének jelzőiről nevezték el (vö: Bronzkori magyar írásbeliség, 133. oldal). Ez a víznévadási rendszer azonban nincs meg a törökben.
- [45] Például a Bodrogköz egyik határa a névadó Bodrog. Hasonló (-köz szóval összetett) földrajzi neveinknek három típusa van: a *folyónév+köz* (például: Vágköz, Csallóköz stb); a *két azonos nevű, csak jelzővel megkülönböztetett folyók köze* (például: Kétjóköze, Körösköz, Temesköz) és *földrajzi közszó+köz* (például: Tóköz, Vízköz stb). Etelköz ezen kategóriákba való besorolása nehéz, mert Etelközben a Fekete-tengerbe szakadó folyókról van szó és ennek megfelelő párhuzamát Magyarországon nehéz lenne felmutatni.
- [46] Amiből a besenyők magyaroknál kisebb létszámára és hadi erejére is következtethetünk.
- [47] Erdélyi István: i.m.: 30. oldal, Bartha Antal: i. m.:338.
- [48] Erdélyi István: i.m.: 24. oldal.
- [49] Erdélyi István: A magyar honfoglalás és előzményei, Kossuth Könyvkiadó, 1986., 30. oldal.
- [50] Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig, Magvető Könyvkiadó, 1980., 118. o.
- [51] Kristó Gyula, 1980., 119. oldal.
- [52] Dzsajháni „Az utak és birodalmak könyve” 920 körül készült. Kristó Gyula, 1980., 20., 26. és 144. oldal.
- [53] Itt a Volgai Bolgárországról lehet szó.
- [54] Szinte általánosan szótott az a feltételezés – írja Bartha Antal – hogy az Atil egyaránt vonatkozhat a Don alsó folyására vagy a Volgára, mivelhogy a Volga-Don szűkület miatt a korai időkben a két folyót egynek hitték. Valóban, az irodalmi hagyományokat követő szerzők ebben a tévhitben voltak. A tapasztalt utazók azonban tudták, a Volga és a Don két különálló folyó ... Az Atil név használata azonban nem volt következetes, esetenként a Káma-Bjelaja folyórendszer is illették ezzel a névvel. Ezt annál is könnyebben tehették, mert a Káma a Volgába viszi a vizét, így egy folyónak vehették őket. (Bartha Antal: A magyar nép őstörténete, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988., 336. oldal).
- [55] Benkő Loránd: A magyarság honfoglalás előtti történetéhez Leved és Etelköz kapcsán, Magyar nyelv, 1984., 4. szám.
- [56] Bartha Antal, 1988., 336. oldal.
- [57] Erdélyi István: i. m.: 25. oldal.
- [58] A Konstantin által látott magyar sereg egy, a közelben egy várost elfoglaló kazár sereg része lehetett. (Kristó Gyula, 1980., 122. oldal).
- [59] Legendája szerint kifejezetten hivatkozott a magyarok írásbeliségére, amikor a szláv írásbeliség engedélyezéséért emelt szót.
- [60] Kristó Gyula, 1980., 149. oldal.
- [61] Kazária?
- [62] Ez a támadás nem lehetett a 895-ös besenyő támadás, mert akkor a magyarok és Konstantinápoly (Bizánc) között nem volt háború.
- [63] A besenyők régi neve. Kan „kun, hun, kan, hím” + gar „harcos”, vö: hungar, magyar, germán.
- [64] Fodor István: Verecke híres útján, Bp., Gondolat, 1975., 234. o.

- [65] Györffy György: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról, Bp., Gondolat, 3. kiad., 206. o.
- [66] Magyarország története, előzmények és magyar történet 1242-ig, 583. oldal.
- [67] Anonymus, 91. oldal.
- [68] Györffy György szerint a morva fejedelem 894 tavaszán küldhette el követeit Árpádhoz és Kurszán kendeéhez, hogy támadják meg ellenfeleit, elsősorban a frank Pannoniát. (Csak ezt követően került sor előbb a frank-bolgár, majd a bolgár-besenyő szövetségkötésre és ez utóbbi vezetett a besenyő támadásra.)
- [69] A Tarih-i Üngürüs talán Kurszánt (Kuszált, Kusidot) nevezi Hunornak. Ő az, aki a honfoglaló magyarok előőrseként szerződést köt Szvatoplukkal és népével együtt beköltözve a Kárpát-medencébe, később maga után hívja a nép keleten maradt (Álmos vezetése alatt álló) részeit is.
- [70] Engel Pál: Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig, Bp., 1990., 96. oldal.
- [71] Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államig, Magvető, Bp., 1980., 203. oldal.
- [72] Vámbéry Ármün: A magyar nemzet története Szent Istvánig, Bp., 1900.
- [73] A fenti véleményekre Békly-Halász Iván „Gondolatok a magyar honfoglalásról” c. kéziratával hívta fel a figyelmemet, amelyet itt köszönök meg.
- [74] László Gyula: Kettős honfoglalás, Magvető, Bp., 1978., 188. oldal.
- [75] Götz László: Keleten kél a nap, Bp., Népszava, 1990., 230. oldal.
- [76] A kínai *csita-pata* jelentése: hét ütés, nyolc csapás.
- [77] Még akkor is, ha a mongol kor előtt a legyőzöttek teljes megsemmisítése nem volt szokásos a sztyeppén
- [78] Előző hazájukban „nem maradhattak, mivel a sasok (régii magyar nyelven beséki) úgy zúdultak le rájuk a fákról, mint a legyek, s barmaikat és lovaikat felfalva elpusztították”.
- [79] „Meotisz vidéke... egy igen szűk gázlón kívül mindenünnen tenger övezi... A ki- és bejárás oda nehéz” Kézait idézi László Gyula: Árpád népe, 25. oldal.

Vetés kincses kalendárium,
a Keresztény magyar vetés kalendárium,
Budapest, 1995., 78. o.

Az Írástörténeti Kutató Intézet nyári néprajzi tábort szervez minden év júniusában a veleméri Cserépmadár Szálláson. Program: néprajzi adatok és tárgyak gyűjtése; kirándulások az Őrségben és környékén; őstörténeti, mitológiai, néprajzi, írástörténeti előadások; népi mesterségek gyakorlása: bútorok helyreállítása, fafaragás, bútorfestés, lekvárfőzés hozott és helyszínen szedett gyümölcsökből, gombaszedés, főzés bográcsban, szalonnasütés, ismerkedés a máig élő népi fazekassággal; a Sindümúzeum régi bútor-, textil-, agyag- és kovácsmunkáinak megtekintése stb. A programot a jelentkezők (legalább 4 fő) egyéni igényeit figyelembe véve állítjuk össze. Jelentkezni lehet egyénileg vagy csoportosan, június folyamán tetszőleges időpontokban és időtartamra. A szállás a műemlékjellegű összkomfortos parasztházban a tábor résztvevőinek kedvezményes, a foglalkozások és az előadások ingyenesek, az ételmezés (egyéni, vagy közösen megszervezve) és az utazás önköltségen oldható meg.

9946, Velemér, Fő utca 7., tel: (1)246-3127; vagy (94)444-314

a anya		gy Egy		n nagy		t tengely	
á		h hal		ny nyugat		aty atya	
b Bél/belső		i Isten		o oldal		ety Etele?	
c cclőke		í		ó		u ust(üst)	
cs csap		j jó		ö		ú	
d Duna		vég ak patak?		ő		ü üdős ü ügy	
e		ek kebel?		p pihe		ű ű	
é ég		l ló		r rét		v vas	
f Föld		ly lyuk		s sarak		z zúg	
g ég		m magas		sz szár		zs zsendül	

A székely-magyar rovásírás mai használatra javasolt betűsora
az egykori képjel-előzmények feltételezett hieroglif értékeivel
(Varga Géza, 1996.)

VELEMÉR

Vas megye, Örség
Tel.: 246-3127
06 (94) 444-314
9946, Fő utca 7.

CSÉREPMÁDÉP SZÉLES

